

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Магістерська програма «Політологія»

Спеціальність «Європейські студії»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В
КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

дипломна робота
на здобуття академічного звання магістра політології
Колодяжного Владислава Вікторовича

Науковий керівник
Доцент кафедри Політології НаУКМА
Кандидат філософських наук
Голіченко Т. С.

Робота допущена до захисту в ДЕК рішенням кафедри політології
протокол №__ від _____ 2025 р.

Завідувач кафедри _____

Київ – 2025 р.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1 Основні методи та підходи до визначення поняття національної ідентичності.....	8
1.1 Сутність поняття національної ідентичності.....	8
1.2 Конструктивізм як основний підхід до визначення національної ідентичності.....	18
1.3 Кейс-стаді, дискурс-аналіз та SWOT-аналіз у ролі головних методів цього дослідження.....	29
Розділ 2 Чинники та фактори, які мають суттєвий вплив на формування національної ідентичності в Україні.....	35
2.1 Націоналізм, як один з чинників, які впливають на формування національної ідентичності в Україні.....	35
2.2 Зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на формування політики національної ідентичності в Україні.....	43
2.3 Вплив повномасштабної війни в Україні на формування національної ідентичності.....	53
Розділ 3 Сучасний стан та перспективи розвитку української національної ідентичності в контексті євроатлантичної інтеграції....	60
3.1 Стан української національної ідентичності: шлях становлення, виклики та сучасний контекст.....	60
3.2 Трансформації національної ідентичності в контексті євроатлантичної інтеграції: досвід країн Західної та Східної Європи.....	68
3.3 Перспективи розвитку української національної ідентичності в контексті євроатлантичної інтеграції: SWOT-аналіз концепту.....	80
Висновки	96
Список використаних джерел та літератури	99
Анотація	106

Актуальність

Дослідження перспектив розвитку української національної ідентичності в контексті євроатлантичної інтеграції має особливу актуальність в аспекті сучасних геополітичних реалій. На тлі євроатлантичних інтеграційних прагнень в українському суспільстві є потреба ґрунтовного аналізу майбутнього розвитку національної ідентичності. Вагомість цієї проблематики посилюється також тривалим військовим конфліктом з Росією, який вже двічі ставав каталізатором переосмислення ідентичнісних маркерів, суспільних усвідомлень українців та зовнішньополітичних орієнтирів України загалом. Концептуалізація перспектив розвитку української національної ідентичності в європейському та євроатлантичному просторі представляє значний науковий інтерес, оскільки дослідження цього питання дозволить виявити механізми адаптації традиційних елементів національної самосвідомості до нових соціокультурних умов. Інтеграційні процеси, спрямовані на зближення з євроатлантичними структурами, потребують збалансованого підходу, що забезпечить збереження культурної самобутності за одночасного засвоєння ціннісних парадигм європейської спільноти. Особливої значущості набуває вивчення динаміки ідентичнісних змін в умовах, коли євроатлантична інтеграція виступає не лише як зовнішньополітичний курс, але і як потужний чинник внутрішньополітичних трансформацій. Конституційне закріплення стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та НАТО актуалізує потребу в науковому обґрунтуванні механізмів гармонізації національних інтересів з євроатлантичними перспективами. Дослідження цієї проблематики дозволяє розширити теоретико-методологічний інструментарій вивчення національної ідентичності в контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів. Міждисциплінарний характер проблеми зумовлює необхідність залучення дослідницьких підходів політичних наук, дослідницьких парадигм міжнародних відносин та соціології, що сприяє формуванню комплексної

іноваційної теоретичної візії перспектив розвитку української національної ідентичності в умовах перспектив євроатлантичної інтеграції.

Практична значущість дослідження полягає в можливості використання його результатів для формування державної політики у сфері національної ідентичності, гуманітарної та культурної політики, культурної дипломатії та стратегічних комунікацій в умовах інтеграційних процесів. Отримані висновки можуть стати підґрунтям для розробки рекомендацій щодо збалансованого та історично обґрунтованого розвитку української ідентичності в євроатлантичному контексті, збереження культурного різноманіття та подолання потенційних ризиків культурної уніфікації. Таким чином, дослідження перспектив розвитку української національної ідентичності в контексті євроатлантичної інтеграції є актуальним науковим завданням, що має значний теоретичний і практичний потенціал для розуміння складних трансформаційних процесів в українському суспільстві та визначення оптимальних шляхів гармонізації національних та інтеграційних пріоритетів України.

Проблема дослідження полягає у тому, що українська національна ідентичність, як один з фундаментальних чинників, що визначають націю як таку, перебуває в умовах активного розвитку, а сама країна пришвидшеними темпами проходить через складний та пришвидшений вирій самоусвідомлення та самовизначення. Саме тому необхідно приділяти увагу науковій розробці цієї теми, оскільки це дасть змогу краще зрозуміти еволюційний шлях ідентичності в умовах інтеграційних процесів, спрогнозувати подальший вектор її розвитку, визначити виклики та потенційні можливості, що виникнуть у процесі інтеграції в ЄС та НАТО.

Мета дослідження: дослідити перспективи розвитку української національної ідентичності в тих трансформаційних процесах, які розгортаються в контексті суперечливих та неоднозначних тенденцій, що породжені процесами євроатлантичної інтеграції України.

Відповідно до вказаної мети дослідження, можна виділити наступні **завдання:**

- схарактеризувати поняття національної ідентичності
- розглянути феномен поняття національної ідентичності з точки зору соціального конструктивізму
- обґрунтувати переваги SWOT-аналізу та дискурс-аналізу для дослідження національної ідентичності
- розглянути націоналізм, як фактор, який впливає на формування національної ідентичності
- визначити зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на формування ідентичності в Україні (націоналізм, патріотизм, ідентичність)
- встановити вплив повномасштабного вторгнення РФ на розвиток ідентичності в Україні
- Надати оцінку поточному стану української національної ідентичності
- розглянути досвід трансформації національної ідентичності в обраних країнах західної та східної Європи під час євроатлантичних інтеграційних процесів
- провести SWOT-аналіз перспектив формування національної ідентичності в Україні в контексті євроатлантичної інтеграції

Об'єкт дослідження: українська національна ідентичність та історичні особливості її формування.

Предмет дослідження: перспективи розвитку української національної ідентичності в умовах реалізації євроатлантичного інтеграційного курсу України.

Методологія дослідження в першу чергу характеризується конструктивістським підходом до дослідження концепції національної

ідентичності. Основою для формування конструктивістського підходу стали праці Людвіга фон Вітгенштайна, Мішеля Фуко, Бенедикта Андерсена та Роджерса Брубейкера. Для аналізу формування політики національної ідентичності з точки зору історії, історичної пам'яті та місць пам'яті (що є складовою конструктивістського підходу до розуміння ідентичностей) було використано концепції П'єра Нора та Аллейди Ассман. Конструктивістський підхід ліг у основу аналізу обраних практичних кейсів. Цей підхід дозволив сформуванню стратегію аналізу політики відповідно до особливостей конструктивізму.

Ключовим методом, який використовувався для досягнення поставленої мети, слугував метод кейс-стаді. Він дозволив як підібрати якісну теоретично-емпіричну базу для дослідження, так і сформуванню чітку стратегію дослідження. Кейс-стаді дозволив дослідити політику національної ідентичності в природних для неї умовах, врахувавши усі можливі чинники, які мають на неї вплив тою чи іншою мірою.

Для аналізу історичних подій був використаний історичний аналіз. А для роботи з соціологічними даними — соціологічний метод. Для аналізу окремих аспектів обраної теми був використаний дискурс-аналіз. Він дозволив більш чітко визначити окремі аспекти процесу формування національної ідентичності в умовах боротьби дискурсів.

Для аналізу перспектив розвитку української національної ідентичності, її сильних, слабких сторін, а також можливостей та викликів у контексті євроатлантичної інтеграції було використано SWOT-аналіз. Під час дослідження концепту національної ідентичності, а також для розкриття низки теоретичних питань були використані праці Девіда Белла, Еріка Гобсбаума, Хосе Ортеги-і-Гассета. У основу теоретичної частини, що стосувалася загальної теорії національної ідентичності, лягли концепції національної ідентичності Ернеста Ренана, Ентоні Сміта, Ернеста Гелнера. Також праця Сміта була використана при аналізі ідеології націоналізму у

якості чинника, який суттєво впливає на перебіг процесу формування національної ідентичності.

Джерельна база дослідження характеризується у першу чергу класичною теоретичною літературою, публікаціями в ЗМІ, соціологічними дослідженнями, науковими посібниками, науковими статтями та публікаціями.

Структура роботи

Робота має обсяг 106 сторінок, складається зі вступу, трьох розділів по три підрозділи в кожному, висновків та списку використаних джерел та літератури, який в свою чергу містить 74 найменування українською, англійською, французькою, іспанською, польською та хорватською мовами.

Розділ 1 Основні методи та підходи до визначення поняття національної ідентичності

1.1 Сутність поняття національної ідентичності.

Найдоцільнішим для визначення суті поняття національної ідентичності, як на мене, буде звернутися насамперед до класичних авторів, які займалися розробкою цієї теми. У першу чергу, варто також звернути увагу на класиків політичної науки. До прикладу, Ернест Ренан у 1882 році присвятив цілу лекцію у Сорбонні питанню визначення нації та ідентичності. У своїй промові дослідник підходить до розуміння нації, базуючись на декількох аспектах: історії, расі, мові та географії, багато у чому критикуючи та відкидаючи звичні підходи та розуміння ролі цих аспектів у формуванні ідентичностей.

Почати варто з історії. Ренан зазначає, що нація - «це перш за все династія, яка представляє давнє завоювання, спочатку прийняте, а потім забуте народною масою»¹ та «нація є історичним результатом низки фактів, які зійшлися в одному напрямку.»² Дослідник виходить з того, що сучасні європейські нації — германські, французькі чи італійські були утворені шляхом завоювань та асиміляції, або ж династичних шлюбів. Це вносить в розуміння нації Ренана історичну компоненту. Певні народи маючи спільну історію, завойовницьку чи не дуже, рано чи пізно отримують щось спільне і тим самим перетворюються в єдине ціле. Раса ж, своєю чергою, не є такою сильною підставою для формування ідентичності. Ренан стверджує, що раса не є статичною або незмінною, і що не існує "чистих рас". Національна ідентичність, на його думку, формується через складне історичне змішування різних груп, являючи собою результат тривалого процесу асиміляції та взаємодії етнічних елементів.³ Автор критично ставиться до спроб зробити

¹ Renan E. Qu'est-ce Qu'une Nation. Academic Press Leiden, 1994. 33 p.

² Так само

³ Так само

політику залежною від етнографічного аналізу, вважаючи це небезпечним підходом, що може призвести до руйнації європейської цивілізації. Він переконаний, що використання расової приналежності як єдиного критерію легітимності є серйозною помилкою. На прикладах Франції, Англії та Німеччини Ренан демонструє, що “nations” формуються через змішування різних етнічних груп, а не через збереження уявної расової чистоти. Принципово важливою для Ренана є теза про те, що культурні та моральні цінності є більш значущими за расову приналежність. Він наголошує на універсальних цінностях – розумі, справедливості, правді та красі, які є однаковими для всіх людей незалежно від їхнього походження. Щобільше, автор попереджає про небезпеку расової теорії, яка може призвести до конфліктів та взаємних переслідувань. Ренан закликає забути про расові відмінності заради миру та прогресу, пропонуючи інклюзивне бачення ідентичності. Він розглядає расу як динамічний конструкт, що постійно трансформується, і виступає проти есенціалістського розуміння людської природи. За Ренаном, справжня цивілізація базується не на штучних расових поділах, а на взаємній повазі, розумінні та спільних загальнолюдських цінностях.⁴

Щодо мови, Ернест Ренан розвиває глибоку критику мови, як визначального фактора національної ідентичності: «Мови просять про об'єднання, а не примушують до нього.»⁵ Він стверджує, що мова не є примусовим інструментом об'єднання: спільна мова не гарантує національної єдності, про що свідчать приклади США та Англії, Латинської Америки та Іспанії, тоді як країни з кількома мовами, як-от Швейцарія, можуть бути успішно об'єднаними. Ренан послідовно доводить, що мова не визначає расову або культурну приналежність. Мовна схожість не означає расової спорідненості, а історично мови часто змінюються та не пов'язані безпосередньо з етнічним походженням. «Навіть на витоках мовна схожість

⁴ Renan E. Qu'est-ce Qu'une Nation. Academic Press Leiden, 1994. 33 p.

⁵Так само

не означає расової схожості. Візьмемо, наприклад, протоарійські або протосемітські племена. Їхні раби розмовляли тією ж мовою, що і їхні господарі, хоча раби часто належали до іншої раси, ніж їхні господарі.»⁶

Автор критикує мовоцентричний підхід до ідентичності. На його думку, надмірне захоплення мовою, як критерієм належності обмежує особистість, а мова не повинна перешкоджати вільному самовизначенню людини. Культурна приналежність є набагато важливішою за мовні бар'єри. Принципово важливою для Ренана є теза про універсальні цінності, що стоять понад мовними відмінностями. Людина є передусім розумною та моральною істотою, а загальнолюдська культура стоїть вище за національні культури. «Перед французькою, німецькою, італійською культурою стоїть культура людства. Подивіться на великих людей епохи Відродження, вони не були ні французами, ні італійцями, ні німцями. Вони відкрили у вивченні античності таємницю справжнього виховання людського розуму і поглинули її душею і тілом.»⁷

Загалом, Ренан виступає за вільний та інклюзивний погляд на мову, закликаючи не перетворювати її на інструмент примусу або обмеження, а розглядати як один з багатьох аспектів людської комунікації та самовираження. Мова, на його переконання, має бути джерелом порозуміння, а не роз'єднання. Ренан аналізує роль географії у формуванні національної ідентичності, послідовно критикуючи спрощений географічний детермінізм. Він визнає, що географічні фактори, зокрема річки та гори, історично впливали на переміщення народів і створення кордонів, але категорично заперечує ідею про те, що географія може визначати або виправдовувати територіальні претензії держав. Ренан критикує доктрину "природних кордонів" як свавільну та потенційно небезпечну. Він доводить, що географічні об'єкти не мають однозначного розмежувального або

⁶ Renan E. Qu'est-ce Qu'une Nation. Academic Press Leiden, 1994. 33 p.

⁷ Так само

об'єднавчого впливу: одні гірські хребти розділяють, інші навпаки; річки можуть як роз'єднувати, так і об'єднувати народи. Автор наголошує, що стратегічні міркування не можуть бути абсолютним критерієм для встановлення кордонів, оскільки це може призвести до нескінченних воєн.⁸

Принципова теза Ренана полягає в тому, що географія забезпечує лише фізичний "субстрат" для існування народу, але не визначає його сутності. Сутність нації ж за Ренаном полягає у самій людині, її душі: «Географія забезпечує субстрат, поле битви й праці, але людина забезпечує душу. Людина — це все у формуванні цієї сакральної речі, яку називають народом. Ніщо матеріальне не є достатнім. Нація — це духовний принцип, що впливає з глибоких складнощів історії, це духовна сім'я, а не група, визначена географічним розташуванням.»⁹

Таким чином, Ернест Ренан дає дещо інший, людиноцентричний погляд на націю та національну ідентичність, визначаючи націю, як велику солідарність, що ґрунтується на відчутті жертв, які були принесені, і тих, які все ще готові принести. Вона передбачає минуле, але підтверджується в сьогоденні відчутним фактом: згодою, чітко вираженим бажанням продовжувати спільне життя.¹⁰

Також, значущим є доробок Ентоні Сміта. Цей дослідник за період своєї діяльності зробив величезний внесок в розбудову теорії націоналізму загалом, а також феномену національної ідентичності як його частини. Отже, спершу варто розглянути основні елементи теорії ідентичностей Сміта. Тож, ідентичність за Ентоні Смітом в першу чергу слід розглядати як усвідомлення людини самої себе у ролі складового елемента, частинки чогось більшого. Ідентичність, свого роду, є ознакою приналежності людини до тої чи іншої групи, спільноти чи фракції. Ця приналежність не є даністю натомість вона є

⁸ Renan E. *Qu'est-ce Qu'une Nation*. Academic Press Leiden, 1994. 33 p.

⁹ Так само

¹⁰ Так само

сформованою на основі певних принципів, рис, елементів та чинників. Ці принципи, елементи, риси та чинники фактично виступають тими речами, які лежать в основі формування певної спільноти чи групи. Тобто, поділяння людиною цінностей, принципів, рис автоматично означає, що вона себе може ідентифікувати як частина тої спільноти, де ці речі є популярними. Загалом, Сміт виділяє декілька подібних ідентичностей на основі аналізу п'єси Софокла про царя Едіпа: «Міф про Едіпа яскраво висвітлює проблему ідентичності. Він показує, яким чином Я складається з розмаїтих ідентичностей та ролей — родинної, територіальної, класової, релігійної, етнічної та родової.»¹¹ Попри те, що Ентоні Сміт виокремлює ці ідентичності, він наголошує, що вони не є ідеальними. Основна їх проблема, на його думку, полягає у тому, що ці ідентичності не є ефективними, коли справа доходить догуртування. Певна річ, вони мають широкий набір факторів, які змушують членів суспільства вважати себе частиною чогось більшого, проте вони не створюють достатнього поля для згуртування, об'єднання заради чогось глобального. Це доволі гарно прослідковується на прикладі територіальної ідентичності, яка існувала на території України-Русі на початку татаро-монгольського вторгнення. Цілком очевидно, що тогочасні українці вважали себе частиною народу русичів, частиною конкретної території. Проте, коли зі сходу прийшла Золота Орда, у населення не було підстав для того, щоб єдиним фронтом виступити на оборону своєї території, що призвело до поразки Русі та подальшого ярма. Іншим доволі влучним прикладом, на мою думку, можна вважати релігійну ідентичність. Певна річ, можна згадати Хрестові походи. Орден Хрестоносців були сформовані на основі спільних релігійних вірувань та прагнення звільнити “святую землю” від мусульманського гніту. Це вилилося в декілька широкомасштабних воєнних кампаній на території сучасного Ізраїлю і не тільки. Проте, як на мене, феномен Хрестових походів є радше винятком, ніж правилом. Ці воєнні

¹¹ Smith A. D. National identity. Reno, Nev. 226 p.. p.14

походи формувалися не лише на основі спільних ідей чи релігійних вірувань, а й під впливом низки інших чинників. У сучасному світі ми маємо ситуацію, коли релігійна ідентичність зберігається переважно в окремих обособлених спільнотах, які не є настільки поширеними. Це обумовлено в першу чергу особливостями релігії, як феномену. Проте, як зазначає Ентоні Сміт, з часом під впливом безлічі факторів ідентичності, згадані Софоклом, втрачають свою ефективність. Станом на сьогодні усі підстави для об'єднання, описані вищезгаданим грецьким філософом (стать, релігія, клас) не можуть слугувати підставою для формування численних об'єднань. Клас, стать, релігія зараз є підставами для формування значної кількості відносно невеликих об'єднань. І що найголовніше, в цьому випадку ми можемо говорити виключно про ідентичність всередині малої групи, аж ніяк не про ідентичність серед усієї сукупності цих маленьких груп. Ентоні Сміт зазначає, що на заміну неактуальним ідентичностям має прийти нова, більш сучасна. Нею слугує національна ідентичність. Про її формування більшою мірою слід говорити у контексті появи модерної західної нації. Цей момент є ключовим у процесі формування ідентичності нації. Отож, саме поняття національної ідентичності за Смітом варто розглядати, як сукупність низки елементів. По-перше, воно містить уявлення про певну територію, як про землю, що є спільним володінням конкретного народу. «Народ і територія мають, так би мовити, належати одне одному, як-от, приміром, давні голландці вважали, ніби їх породило відкрите море і вони викохують (у буквальному розумінні слова) землю, якою володіють і яку обернули на свою власність.»¹² По-друге, частиною поняття національної ідентичності є існування низки законів, норм та правил, а також інституцій, що їх формують та слідкують за їх дотриманням. Ентоні Сміт називає цей елемент «батьківщиною». «Часом батьківщина й справді виражена через високо централізовані та унітарні інституції й закони, як-от у постреволюційній Франції, хоча навіть там різні регіони зберігали свої локальні ідентичності аж до початку ХХ ст. З іншого

¹² Smith A. D. National identity. Reno, Nev. 226 p. p. 19

боку, ми бачимо союзи окремих колоній, провінцій та міст-держав, чії федеральні інституції й закони мають як боронити локальні та провінційні свободи, так і виражати спільну волю й спільні політичні почування.»¹³ По-третє, до національної ідентичності також можна віднести рівність усіх громадян перед законом. На мою думку, його варто розглядати сукупно з другим пунктом, що був згаданий дещо вище. По суті, ми маємо низку норм, звичаїв та законів, які діють на усіх людей, що проживають на конкретній території. І усі ці норми, звичаї та закони мають бути однаково застосовані до усіх членів суспільства, безприв'язно до їх статусу, матеріальної спроможності тощо. Це, своєю чергою, несе за собою останній, четвертий компонент національної ідентичності — спільність цінностей, традицій, звичаїв: «Відповідно до західної моделі національної ідентичності, нації розглядають як культурні спільноти, члени яких об'єднані, якщо не тісно згуртовані, спільною історичною пам'яттю, міфами, символами й традиціями.»¹⁴

Таким чином, феномен національної ідентичності можна вважати багатовимірним. Вона має в собі колосальну кількість елементів, які притаманні іншим видам ідентичностей. Завдяки цій багатовимірності, національна ідентичність домінує над іншими. По-перше, вона здатна охопити дійсно величезну кількість людей, оскільки містить дуже багато факторів, які є необхідними. По-друге, через цю багатовимірність національна ідентичність не може бути створена штучно. Принаймні, це не так просто зробити. Це пов'язано з тим, що вона базується не на одному секторі суспільного життя, як Софоклівські ідентичності, а містить декілька. У зв'язку з цим Ентоні Сміт виокремлює її як «найсправжнішу» та найефективнішу з усіх ідентичностей, які існували протягом усього періоду існування людства.

¹³Smith A. D. National identity. Reno, Nev. 226 p. p. 20

¹⁴Так само с. 21

Також багатовимірність наділяє національну ідентичність можливістю виконувати безліч функцій, які не притаманні іншим ідентичностям. До них можна віднести наступні:

1. визначає територію, соціальний простір, у якому має існувати нація;
2. виступає головним засобом легітимації громадського порядку та солідарності;
3. об'єднує індивідів на основі їх належності до окремої нації, тобто національності;
4. визначає набір цінностей, звичаїв та традицій, що є домінантними у нації;
5. слугує засобом самореалізації індивіда як частини окремої нації на основі визначених цінностей, звичаїв та спільної історії.¹⁵

Дослідник Ернест Гелнер також має дещо інше від «класичних» розуміння того, що таке нація та як відбувається процес формування національної ідентичності. Гелнер розглядає націоналізм не як пробудження давніх етнічних спільнот, а як новий тип соціальної організації, який відповідає потребам індустріального суспільства. Теорія Гелнера допомагає зрозуміти складні процеси формування національної ідентичності в сучасному світі, демонструючи її динамічну та конструйовану природу. Розглядаючи його роботу предметніше, насамперед варто почати з його розуміння нації. Автор розглядав націю не як щось природне або споконвічне, а як продукт історичного розвитку, особливо пов'язаний з процесами індустріалізації та модернізації. На його думку, нація — це соціальний конструкт, який виникає в певних історичних умовах: «Двоє людей належать до однієї нації тоді й лише тоді, коли вони визнають одне одного як таких, що

¹⁵ Smith A. D. National identity. Reno, Nev. 226 p. p. 21

належать до однієї нації. Іншими словами, нації створює людина; нації є продуктом певних переконань, прихильностей та взаємного визнання»¹⁶

У питаннях же формування ідентичності Гелнер послуговується схожим підходом. Гелнер вивів, що національна ідентичність — це складний соціальний конструкт, який цілеспрямовано формується державними та суспільними інститутами в умовах модерної доби. Дослідник нерозривно пов'язує питання формування нації та націоналізму з ідентичністю, як такою з одного боку, та державою з іншого. «Проблеми націоналізму в бездержавних суспільствах не існує. Якщо немає держави, навряд когось цікавитиме чи відповідають державні кордони національним. Якщо нема правителів, не існує держави, не постає й питання чи ці правителі належать до тієї ж нації, що й піддані. Коли нема ні держави, ні правителів, нема кому й нарікати на те, що вони не дотримуються принципів націоналізму. ... Зазвичай націоналісти незадоволені фактичним розподілом політичної влади або наявними політичними кордонами, але дуже рідко вони нарікають на цілковиту відсутність влади або кордонів. Націоналізм не виникає там, де взагалі немає держави як такої або, там, де її наявність є сумнівною.»¹⁷ Тобто, по суті визначним чинником для існування націоналізму, а відповідно націй та національної ідентичності є держава. Гелнер послуговується розумінням, яке полягає у тому, що держава, у веберівському її розумінні, є актором, який створює націю як таку. Шляхом монополії на насилля, та і загалом, на усі суспільні процеси, держава має повний інструментарій, завдяки якому і формує націю. На його думку, нація є соціальним конструктом, який виникає в певних історичних умовах. Цю ідею автор виводить з аналізу історичного розвитку суспільства, що дещо перегукується з теорією марксизму. На його думку: «соціальний устрій аграрного суспільства взагалі є несприятливим для націоналістичного принципу, для злиття політичних і культурних одиниць,

¹⁶ Eley G., Gellner E. Nations and Nationalism. *Contemporary Sociology*. 1984. Vol. 13, no. 6. P. 767. URL: <https://doi.org/10.2307/2070853> (date of access: 22.05.2025). с. 36

¹⁷ Так само, с. 33

для однорідної культури, що поширюється через школу в межах кожної політичної одиниці. Натомість він, як це було в середньовічній Європі, продукує політичні одиниці, які або менші за культурні, або далеко виходять за їхні межі;»¹⁸ Натомість, націоналізм і нації, як його наслідок, формуються в добу індустріалізації. З переходом до індустріального суспільства, як зазначає Гелнер, виникли значні соціальні трансформації, які супроводжувалися культурними конфліктами та боротьбою за політичні кордони. Націоналізм постав як продукт цієї епохи, спричинивши глибокі зрушення в соціальній структурі: демографічний вибух, урбанізацію, глобальну економічну експансію та руйнування традиційних спільнот. Європейська колонізація світу відбулася не через військову міць, а внаслідок технологічної переваги, часто майже ненавмисно. Релігійні системи трансформувалися, ставали більш уніфікованими, а між 1905 і 1960 роками колоніальна система розпалася, що безпосередньо впливало на процеси формування націй у сучасному їх вигляді.

Таким чином, на основі усього вищеописаного, національну ідентичність можна визначити як набір культурних, територіальних, історичних, юридичних, політичних чинників, які конструюють середовище, у якому індивіди почувають себе частиною чогось більшого. Це середовище надає індивідам сенсу існування, регулює їх діяльність, визначає спосіб життя, і це є основним, є абсолютно обґрунтованою підставою для консолідації. Національна ідентичність є продуктом також історичним, який з'явився в результаті соціального конструювання, про що буде детальніше описано далі.

¹⁸ Eley G., Gellner E. Nations and Nationalism. *Contemporary Sociology*. 1984. Vol. 13, no. 6. P. 767. URL: <https://doi.org/10.2307/2070853> (date of access: 22.05.2025). с. 72

1.2 Конструктивізм як основний підхід до визначення національної ідентичності

У контексті дослідження феномену національної ідентичності та процесів самоідентифікації найбільш евристично продуктивним вбачається застосування конструктивістської парадигми, що зумовлено кількома принципово важливими методологічними міркуваннями.

Перш за все, конструктивістський підхід забезпечує епістемологічну відкритість до множинності інтерпретативних перспектив, що є критично важливим для осмислення національної ідентичності як комплексного соціокультурного феномену. Ця методологічна настанова дозволяє уникнути редуccionістських спрощень та есенціалістських трактувань, натомість пропонуючи багатовимірний аналітичний інструментарій для розуміння того, як національна ідентичність конституюється через динамічну взаємодію різноманітних дискурсивних практик, символічних репрезентацій та соціальних наративів.

По-друге, конструктивістська оптика уможливорює критичний аналіз самої природи багатовимірності національної ідентичності як соціально сконструйованого явища. Це передбачає дослідження того, як різні соціальні актори – від політичних еліт до інтелектуальних спільнот та громадянського суспільства – беруть участь у процесах творення, трансформації та ретрансляції національних значень. Водночас такий підхід дозволяє виявити як конструктивний потенціал цієї багатовимірності (гнучкість, адаптивність, інклюзивність), так і її проблематичні аспекти (фрагментарність, суперечливість, потенціал для маніпуляцій).

По-третє, конструктивізм забезпечує холистичну дослідницьку стратегію, яка враховує широкий спектр детермінуючих чинників у їхній взаємообумовленості та динамічній взаємодії. Це охоплює як матеріальні

фактори (економічні структури, геополітичні реалії, демографічні процеси), так і ідеаційні виміри (культурні традиції, історичну пам'ять, ціннісні системи), а також інституційні механізми (освітні системи, медіа, правові норми), через які національна ідентичність артикулюється, відтворюється та трансформується.

Крім того, конструктивістська методологія особливо релевантна в умовах сучасних глобалізаційних процесів, які радикально ускладнюють традиційні моделі національної ідентичності. Вона дозволяє концептуалізувати, як національні спільноти переосмислюють свої ідентитарні проекти у відповідь на транснаціональні виклики, міграційні процеси, культурну гібридизацію та появу нових форм політичної суб'єктності.

Спершу, на мою думку, найдоцільнішим буде визначити, чим є конструктивізм, як такий. Тож варто звернутися до дослідників, які зробили колосальний вклад у розробку теорії конструктивізму. Насамперед варто звернутися до Людвіга фон Вітгенштайна та його “Логіко-філософського трактату”. Фактично його праця являє собою логіко-структуралістський виклад засадничих принципів існування світу. Зокрема, дослідник шляхом логічних умовиводів виводить низку причинно-наслідкових зв'язків, які пояснюють існування реальності, світу, мови, образів, фактів тощо. Ця праця у контексті конструктивізму є доволі цінною, оскільки вона дозволяє зрозуміти фундаментальні речі, які визначають саму концепцію конструктивізму. Доволі показовими є два умовиводи: «Ми творимо собі образи фактів»¹⁹ та «Світ визначають факти, і визначають тим, що це всі факти»²⁰. Тобто, іншими словами, люди творять сам світ. Це доволі гарно описує саму сутність конструктивізму, фактично, це можна назвати базовим його принципом. Бергер та Лукман дещо розширюють та доповнюють ці

¹⁹ Wittgenstein L. *Tractatus Logico-Philosophicus*. *Nordic Wittgenstein Review*. 2023. URL: <https://doi.org/10.15845/nwr.v11.3677> (date of access: 22.05.2025). p. 27

²⁰ Так само с. 24

тези, розширюючи загальне розуміння конструктивізму: «Рядові члени суспільства і їх об'єктивно осмисленій поведінці вважають світ повсякденною реальністю як такою. Цей світ твориться в їхніх думках та діях, переживається в якості реального.»²¹ Підсумовуючи, світ, усі речі, що нас оточують є продуктом нашого сприйняття та подальшої інтерпретації. Фактично, в основі конструктивізму лежить людина та її формування світу через його пізнання.

Націю та національну ідентичність безумовно також можна вважати конструктами, які є результатом людського світосприйняття. Найперше, варто згадати культурний дискурс та його роль у конструюванні національної ідентичності. Культуру можна розглядати за допомогою безлічі різних способів у різних її проявах. Проте, концептуально, усе зводиться до цінностей, звичаїв, традицій, що є спільними для певної спільноти. Проте, одне з найважливіших місць у понятті культури займають мова та історія. Мова є ключем до конструювання національної ідентичності, і про це пише Бенедикт Андерсен. Він розглядає процес формування національної ідентичності в Європі через призму книгодрукування та книговидання. Поява друкованих книг суттєво змінила вектор розвитку національної свідомості та національної ідентичності через те, що книги, а відповідно мова, стали більш поширеними та доступними для населення. Загалом, книгодрукування впливало на процес формування національної ідентичності різними шляхами. По-перше, воно розширило простір для комунікації між спільнотами, а також комунікацію всередині цих спільнот. Через розвиток книгодрукування для доступу до знання не треба було більше володіти латиною. Книги ставали дешевшими та доступнішими, відповідно почали розвиватися та популяризуватися інші європейські мови та діалекти. «Носії величезної кількості французьких, англійських чи іспанських мов, з труднощами або й цілком не розуміючи один одного під час розмов, отримали змогу

²¹ Berger P. L., Luckmann T. Social Construction of Reality: Treatise in the Sociology of Knowledge. Penguin Books, Limited, 1979.

порозумітися через друк і папір.»²² Своєю чергою, згідно з Андерсеном, це сприяло формуванню в індивідів розуміння себе, як частини чогось більшого. Люди почали усвідомлювати, що вони є об'єднані спільним мовним простором. Відповідно, почала формуватися ідентичність. Та ідентичність ця була в першу чергу національною, бо формувалася переважно на основі національних мов та діалектів. По-друге, розвиток книгодрукування приніс за собою і популяризацію історії. Проте, це була не та історія, яка писалася монахами для монахів відповідно до актуального релігійного віяння. Це була свіжа, жива, реальна історія, якої були позбавлені більшість людей. Зародилося усвідомлення того, що історія народу не обмежується декількома поколіннями, вона є величною та цінною. Це сталося тому, що друкована книга «...більше не залежала від індивідуалістичних та "несвідомо осучаснюючих" звичок монастирських переписувачів.»²³ Друковані книги були більш розповсюджені та доступні для простого люду, тому у народів почало формуватися та вкорінюватися уявлення про те, що вони є не просто громадянами якоїсь держави, а частиною народу, суспільства, яке об'єднане спільною мовою та спільною історією. Цей процес став одним з основоположних у формуванні націй у сучасному розумінні. Завдяки книгодрукуванню люди почали усвідомлювати та ідентифікувати самих себе відповідно до мови та історичного досвіду певного суспільства. Тобто, уже на цьому етапі можна говорити про певну національну ідентичність. При чому, вона була сконструйована, оскільки усвідомлення себе частиною чогось більшого було не насадженим владою, а результатом аналізу та рефлексії над навколишнім світом. Тобто, фактично, тут можна розглядати національну ідентичність як соціальний конструкт, оскільки вона є продуктом спільного уявлення групи індивідів про уклад їх суспільства.

Інший дискурс, у якому відбувається формування національної ідентичності — політичний. Проте, тут також не обійшлося без мови.

²² Андерсен Б. Уявлені спільноти Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Бенедикт Андерсен. – Київ: Критика, 2001. с. 65

²³ Так само с. 66

Сутність цього дискурсу полягає у штучному піднесенні однієї мови над іншою з метою формування у різношерстного населення уявлення про якісь спільні речі. Безумовно, цей процес не можна назвати природним, проте він є дуже важливим під час конструювання національної ідентичності. Подібний спосіб формування національної ідентичності розглядає Бенедикт Андерсен на прикладі мовної ситуації в Таїланді. Так, на території цієї країни проживає велика кількість різноманітних етносів, етнічних груп та народностей, кожна з яких має власну мову, чи принаймні діалект. Подібна «багатонаціональність» доволі негативно позначається на формуванні загальної, «таїландської» національної ідентичності. Відповідно, влада країни вдається до доволі неоднозначних кроків, знецінюючи існування окремих діалектів, та забороняючи їх використання поза приватним життям: «Сьогодні уряд Таїланду активно перешкоджає спробам іноземних місіонерів створити для меншин з гірських племен власні системи транскрипції та сприяти поширенню публікацій на їхніх мовах: той самий уряд байдуже в цілому ставиться до того, як говорять ці меншини».²⁴ Проте, насадження певних речей з метою формування ідентичності не обмежується лише мовою. Цей процес може містити низку інших елементів, що є складовими частинами національної ідентичності. Він включає можливість штучного насадження ідеології, звичаїв, традицій, цінностей. Дуже добре це демонструється на прикладі політики СРСР щодо тюркських народів. Основні заходи СРСР полягали у переводі місцевих мов на кирилицю, антимусульманська пропаганда, заміна місцевих ідентичностей на так звану «радянську», насадження традицій, звичаїв, культури, що домінували в СРСР.

Особливо тут варто виокремити два останні пункти. Подібні заходи застосовувалися до переважної більшості народів-членів Радянського Союзу. У основі політики СРСР лежала пропаганда єдності усіх народів у рамках однієї штучної радянської нації. Фактично, уся політика, увесь уклад

²⁴ Андерсен Б. Уявлені спільноти Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Бенедикт Андерсен. – Київ: Критика, 2001. с. 67

радянського життя базувався на необхідності створити з різних національностей одну загальну, радянську. Радянська влада вдавалася до дуже різних заходів, проте покажемо, як на мене, є військова служба. Розподіл між військовими частинами відбувався таким чином, щоб в кожній були представники усіх народів, що спонукало формуванню у юнаків уявлення про єдиний радянський народ. У результаті подібної “зрівнялівки” на просторах Радянського союзу почав формуватися новий тип національної ідентичності, так званий «homo soveticus». Цей конструкт дуже глибоко вкорінився в колективній свідомості. Навіть зараз дуже велика кількість людей на усьому пострадянському просторі ідентифікує себе у першу чергу, як людину радянську. Такий вид національної ідентичності також можна вважати конструктом. Людей підштовхнули до того, аби вони його формували. Люди на території СРСР перебували у середовищі кардинально інших цінностей та світоглядних орієнтирів. Їхні колишні ідеологічні та культурні преференції засуджувалися з боку влади та закривали шлях до нормального функціонування в радянському суспільстві. Тому люди свідомо чи ні, але починали переймати чужі цінності, ідеї, світогляд, ідеологію, мову. І вже на основі цих речей і була сконструйована нова радянська національна ідентичність.

Розглядаючи процес конструювання національної ідентичності неправильним буде не згадати акторів, які залучені у цьому процесі. Цих акторів, або ж агентів розглядає у своїй праці Роджерс Брубейкер. Для більш ґрунтовного розуміння процесу формування ідентичності (процесу самоідентифікацій) необхідно, як на мене, вибудувати ієрархію цих акторів, спираючись на працю Брубейкера. Тож, на перше місце в ієрархії акторів ідентифікації варто поставити владу. Брубейкер, розглядаючи цього актора виходить з концепції «символічної влади» Бурдьє. За Бурдьє, символічна влада, це можливість формувати та змінювати процес сприйняття та оцінки соціального світу. Символічна влада оперує категоріями соціального простору, при роботі з якими є потенційна можливість вплинути на

організацію та структуру цього соціального простору.²⁵ Простіше кажучи, це можливість реконструювати соціальну реальність, якою наділені владні інституції. Символічна влада за Бурдьє наділена повноваженнями «найменувати, ідентифікувати, категоризувати, та визначати, що є що та хто є хто.»²⁶ Таким чином, у процесі конструювання ідентичностей влада відіграє ключову роль. Вона фактично має всю повноту влади на виконання різноманітних операцій з елементами, що входять до явища національної ідентичності. Фактично, влада має потенційну можливість самотужки керувати та визначити процес ідентифікації у суспільствах, модифікуючи елементи цієї ідентифікації. Другим агентом ідентифікації в ієрархії, на мою думку, варто поставити безпосередньо суспільство. Суспільство виступає свого роду регулятором політики влади. Влада визначає напрямок його розвитку, і суспільство зазвичай вимушене діяти в його рамках. Тому, будь-які речі, які вибиваються з заданого владою курсу, автоматично вважаються девіантними. І тут проявляється завдання суспільства, яке полягає у тому, або засудити девіацію та придушити її, аби забезпечити процес формування національної ідентичності.

Це доволі непогано пояснюється теорією мас. За Хосе Ортегою-і-Гассетом, маси це «кожний, хто сам не дає собі обґрунтованої оцінки — доброї чи злої, а натомість почуває, що він «такий, як усі», і, проте тим не переймається і навіть задоволений почуватися тотожним з іншими.»²⁷ Тут починає працювати тваринне начало людства, стадний інстинкт, який змушує індивідів підкорятися домінантним у суспільстві цінностям та нормам. Третім, останнім, агентом ідентифікації за Брубейкером є безпосередньо людина: «Людині буває необхідно ідентифікувати себе, схарактеризувати себе, визначити своє місце стосовно знайомих йому інших людей, знайти собі місце в наративі, помістити себе в категорію в

²⁵ Bourdieu, P. (1989). *Social Space and Symbolic Power*. *Sociological Theory*

²⁶ Так само

²⁷ Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас / Хосе Ортега-і-Гассет. – Нью-Йорк: Видання організації оборони чотирьох сводів України, 1965. с. 18

різноманітних контекстах.»²⁸ Людину, на рівні з владою, можна також назвати доволі важливим агентом ідентифікації. Фактично, індивід виконує усю «роботу» - конструює реальність відповідно до норм затверджених владою та доміантних у суспільстві. Тобто, у контексті конструювання національної ідентичності, кінцевий результат є сукупністю та результатом функціонування кожного окремого індивіда в суспільстві. Це і лежить в основі конструктивістського підходу до визначення національної ідентичності. Все в решті решт зводиться до окремого індивіда, який свідомо чи ні, але активно залучений у процес конструювання національної ідентичності. На основі своїх власних рефлексій про доміантні звичаї, цінності, норми, догми, ідеології, а також на основі їх визнання чи невизнання окремий індивід, а отже й усе суспільство формує загальну колективну національну ідентичність.

У контексті конструктивістського погляду на формування національних ідентичностей не треба також забувати про місця пам'яті та історичну пам'ять. Ці аспекти формування політики щодо національної ідентичності є доволі значущими для українських реалій, на їх основі ґрунтується великий набір політик та практик, про які буде в наступному розділі. Наразі ж, на мою думку, є необхідним дещо кристалізувати ці дві концепції.

Отож, найперше варто почати з концепції місць пам'яті, вони є доволі потужним інструментом формування національної ідентичності в сучасних реаліях. У основу концепту місць пам'яті лягає їх розуміння, викладене П'єром Нора у своїй статті під назвою «Проблематика місць пам'яті». Загалом, аналізуючи його статтю, можна стверджувати, що місця пам'яті — це об'єкти, предмети, явища, які виступають свого роду вмістилищем колективної пам'яті певної групи людей.²⁹ Тобто, місцями пам'яті можна назвати усе те, що має певне історичне значення для певної групи людей, для певної спільноти. Концепція місць пам'яті є доволі багатогранною та

²⁸ Brubaker R. *Ethnicity without Groups*. Harvard University Press, 2004. URL: <https://doi.org/10.4159/9780674258143> (date of access: 22.05.2025). p. 90

²⁹ Pierre, N. (Ред.). (1997). *Les lieux de mémoire*. Gallimard.

заплутаною. Навіть сам Нора не дає чіткого визначення цьому феномену, обмежуючись його загальними характеристиками. По-перше, місце пам'яті є символом, уособленням певних важливих для спільноти речей. І символізм місць пам'яті, їх значущість є одним з критеріїв їх визначення, адже, як зазначає Нора: «навіть місце, зовні зовсім матеріальне, як, наприклад, архівне сховище, не є місцем пам'яті, допоки уява не наділить його символічним змістом»³⁰. Іншою значною характеристикою концепту місця пам'яті є те, що безпосередньо самі місця перебувають у постійній динамічній зміні власної актуальності. Протягом певного відрізка часу вони мають різне значення для поколінь, сам рівень їх значущості постійно змінюється. П'єр Нора пише: «Місця пам'яті народжуються і живуть завдяки відчуттю, що спонтанної пам'яті немає, а значить потрібно створювати архіви, потрібно святкувати роковини, організовувати святкування, виголошувати промови, нотаріально засвідчувати акти, оскільки такі операції не є природними. ...без комеморативної уважності історія швидко б вимела їх геть»³¹. Тобто, іншими словами, існування та значущість місць пам'яті підтримується штучно. До переліку заходів Нора, на мою думку варто додати також політичні аспекти. Місця пам'яті доволі непогано «врегульовуються» з боку держави. У влади є дуже багато можливостей різним чином втручатися в суть місць пам'яті, піднімаючи їх значущість та популярність, або ж знецінюючи їх. Якщо розглядати процес створення місць пам'яті, то більшою мірою цей процес є взаємодією двох речей — безпосередньо колективної пам'яті та історії. Про це пише Нора: «Гра пам'яті та історії формує місця пам'яті, взаємодія цих двох факторів призводить до їх визначення один через одного.»³² Тобто, фактично, для утворення місця пам'яті необхідно мати сам об'єкт пам'яті та реакцію на нього з боку спільноти. Це робить можливим формувати самі місця пам'яті штучно, за допомогою великої кількості різноманітних інструментів.

³⁰ Pierre, N. (Ред.). (1997). Les lieux de mémoire. Gallimard..

³¹ Так само.

³² Так само.

Розглядаючи історичну пам'ять варто зазначити, що вона грає доволі істотну роль, коли мова заходить про формування національної ідентичності в певній спільноті. Фактично, історична пам'ять, будучи складним, багатограним концептом, відповідає за формування у певної групи людей ідентичності на основі спільної пам'яті про події минувшини. Це пов'язано з тим, що в сучасному світі «індивідуальні та колективні спогади стають все менш спонтанним, природним чи сакральним актом, вони все більше визначаються як соціальні та культурні конструкти, які змінюються в часі та здобуваються власною історією»³³. Це вказує на те, що пам'ять перестала бути чимось буденним, а натомість перетворилася на доволі потужний інструмент, здатний вносити суттєві зміни в перебіг життя окремої спільноти чи суспільства. Для того, аби краще розуміти, яким чином пам'ять здатна визначати процеси формування національної ідентичності у спільноті доцільним буде дослідити сам феномен пам'яті через призму її видів.

Доречним буде звернутися до Алейди Ассман та її книги «Довга тінь минулого: меморіальна культура та історична політика». У своїй книзі вона розробила типологію пам'яті, на основі якої й буде ґрунтуватися розуміння історичної пам'яті в даній роботі. Загалом, книга Ассман більшою мірою зачіпає меморіальну пам'ять, проте, у контексті обраної теми буде цінним саме розуміння того, як функціонує колективна пам'ять, оскільки це дасть змогу прослідкувати, як саме вона формувалася в українських реаліях, а відповідно визначити її роль у політиці національної ідентичності. Тож, першим типом пам'яті Ассман виділяє індивідуальний тип пам'яті. Вона його визначає, як «динамічний засіб аналізу особистого досвіду»³⁴. Фактично, індивідуальною пам'яттю є особиста інтерпретація певного досвіду, пережитого раніше. При чому, ця інтерпретація має складений характер і ґрунтується на кількох елементах. До них відноситься автентичність пережитих подій, зв'язок з іншими суб'єктами, залученими у цих подіях,

³³ Assmann, A., & Clift, S. (2015). *Shadows of Trauma: Memory and the Politics of Postwar Identity*. Fordham University Press. p. 21

³⁴ Так само с. 21

неповноцінність самих спогадів через особливості роботи мозку та загальна непостійність їх значення. Ключовим моментом тут є те, що істотну роль у формуванні індивідуальної пам'яті грає соціум: «абсолютно самотня людина взагалі не здатна на спогади, оскільки вони обумовлені комунікацією, тобто формуються і закріплюються завдяки спілкуванню з іншими людьми.»³⁵ Тобто таку пам'ять можна вважати комунікативною, соціальною. Другим типом пам'яті за Ассман є пам'ять соціальна. Фактично, це перехідний етап між індивідуальною та колективною пам'яттю. Соціальна пам'ять — це така пам'ять, завдання якої актуалізувати події минулого всередині окремої спільноти, які є спільними для більшості її членів.³⁶ Зазвичай, і це зазначає Ассман, ця пам'ять стосується подій недалекого минулого, вона є обмеженою в часі. У контексті цієї роботи цей тип пам'яті є доволі актуальним. Останнім, третім типом пам'яті, є колективна пам'ять. По своїй суті, колективна пам'ять, за Ассман, це наступний рівень розвитку соціальної пам'яті. Це той момент, коли в спільноті є актуальними історичні теми, які її ніколи не стосувалися. Колективну пам'ять можна назвати найкращим проявом історичної пам'яті, адже вона здатна охоплювати історію багатьох поколінь людей. Фактично, колективну пам'ять, і про це пише Ассман, можна ототожнити з пам'яттю історичною чи національною. І саме це надає значущості цьому типу пам'яті в контексті обраної теми.

Аналізуючи вищеописане, варто зазначити, що історична пам'ять, виходячи з розуміння концепції пам'яті, є свого роду спогадами, які зберігаються на різних рівнях сприйняття. Історична пам'ять проявляється в усіх типах пам'яті: від спогадів до пережитих особою подій до спогадів про події тисячолітньої давності. Фактично, історична пам'ять є частиною усіх можливих типів пам'яті, які можуть існувати в індивіда. І це розкриває її доволі серйозний потенціал до формування національної ідентичності. Як зазначалося раніше в роботі, не останню роль у процесі ідентифікації нації

³⁵ Assmann, A., & Clift, S. (2015). *Shadows of Trauma: Memory and the Politics of Postwar Identity*. Fordham University Press. p. 21

³⁶ Так само, с. 25

відіграє історія та пам'ять про неї. Плюс до того, історична пам'ять, будучи частиною інших типів, нерозривно пов'язана з суспільством. Відповідно, вона є доволі серйозним інструментом у формуванні інтерпретації світу. Фактично, маніпулюючи з історичними фактами та їх висвітленням у суспільстві можна маніпулювати самим суспільством. Це вказує на те, що історична пам'ять є доволі потужним інструментом для формування ідентичності. Детальніше про це буде викладено в наступному розділі роботи.

Підсумовуючи, варто зазначити, що місця пам'яті та історична пам'ять мають дуже сильний вплив на формування національної ідентичності. Маніпуляції з ними надають дуже великий інструментарій з формування та реформування ідентичностей. Загалом, можна сказати, що ці два чинники є найпотужнішими, коли мова заходить про створення національної ідентичності, адже вони, по-перше, зачіпають питання історії, яке є доволі важливим у більшості спільнот, а, по-друге, мають дуже сильний вплив на саме суспільство, бо фактично є його невіддільною частиною.

1.3 Кейс-стаді, дискурс-аналіз та SWOT-аналіз у ролі головних методів цього дослідження.

Розглядаючи методологію цього дослідження, варто зазначити, що в її основі лежить 3 розповсюджених методи: кейс-стаді, SWOT-аналіз та дискурс-аналіз. Отож, розпочати, на мою думку, варто з кейс-стаді, оскільки він є найбільш широко застосований у цій роботі. У основі методу кейс-стаді лежить доволі детальне вивчення усіх особливостей досліджуваних речей (людина, група людей, організація, подія, явище, процес тощо)³⁷ Кейс-стаді дозволяє детально вивчати кожен обраний кейс, оскільки він має широкий інструментарій для цього. Класик теорії методу кейс-стаді Роберт Їн визначає метод кейс-стаді як емпіричне дослідження, метою якого є вивчення певного

³⁷ McCombes, S. (2023, November 20). What Is a Case Study? | Definition, Examples & Methods. Scribbr. Retrieved May 21, 2025, from <https://www.scribbr.com/methodology/case-study/>

явища в контексті актуального для його середовища, використовуючи максимально можливу кількість різноманітних джерел інформації для цього.³⁸

Основним плюсом кейс-стаді, на мою думку, є варіативність. Цей метод дозволяє вивчити, оцінити та порівняти усі ключові аспекти досліджуваного явища з різних боків. У контексті цього дослідження, це є актуальним, оскільки кейс-стаді дозволить з усіх боків розглянути такий багатовимірний феномен, як національна ідентичність. Кейс-стаді вимагає досить чіткого алгоритму для отримання бажаного коректного результату. Один з прикладів такого алгоритму описують у своєму дослідженні Ендрю Беннет та Александер Джордж.

Вони виокремлюють 5 завдань, які необхідно виконати під час проведення кейс-стаді:

1. Визначення проблеми та об'єкту дослідження, формування теоретичної бази дослідження. Підготовчий етап дослідження. Він передбачає визначення вектора розвитку майбутнього дослідження та формування теоретичної бази спираючись на один або декілька з шести способів: конфігураційно ідіографічний, дисциплінарно конфігуративний, евристичний, спосіб перевірки теорій, спосіб перевірки правдоподібності або так звані «Building blocks».
2. Побудова стратегії дослідження. Цей етап передбачає формулювання завдань та способів їх виконання з метою вирішення попередньо сформульованої проблеми.
3. Вибір кейсу. У цій частині дослідження необхідно, спираючись на наявну теоретичну базу та стратегію дослідження, обрати кейс, що допоможе розв'язати поставлену проблему з практичного погляду.
4. Збір необхідної емпіричної інформації. Формування «бази даних» дослідження, емпіричного матеріалу, який дозволить повною мірою розкрити усі елементи обраного кейсу.

³⁸ Yin R. Case study research: Design and methods. / Robert Yin., 2003. – 183 p.

5. Обробка зібраних даних та формулювання загальних питань. Фактично, це завершальний етап підготовки дослідження. Проаналізувавши дані, спираючись на попередньо підібрану теорію, ми маємо можливість сформулювати низку загальних питань. Вони бувають двох видів — інструментальні(більш конкретні) та філософські(більш абстрактні). Ці питання дозволяють сформулювати певні висновки, що і є результатом виконаного дослідження.³⁹

Метод кейс-стаді, як уже було зазначено вище, є доволі вдалим для цього дослідження. Це зумовлено його ключовими особливостями.. По-перше, кейс-стаді дозволяє вивчати кейси в їх середовищі. Тобто, це дозволить дослідити політику національної ідентичності більш ґрунтовно, спираючись на усі аспекти її формування, врахувавши як зовнішні, так і внутрішні чинники. По-друге, кейс-стаді дозволяє використовувати нетипові чи альтернативні теорії в основі дослідження. Власне, це дозволяє використати соціальний конструктивізм для аналізу феномену національної ідентичності. По-третє, кейс-стаді дозволяє більш чітко відбирати емпірику дослідження за рахунок того, що можна врахувати максимально можливу кількість особливостей досліджуваного кейсу.

Іншим методом, який буде застосовано у цій роботі, буде SWOT-аналіз. SWOT-аналіз - це стратегічний інструмент планування та управління, який використовується для оцінки сильних (Strengths) і слабких (Weaknesses) сторін організації, а також можливостей (Opportunities) і загроз (Threats) з боку зовнішнього середовища.⁴⁰ Цей метод розглядає предмет дослідження у двох площинах - внутрішній та зовнішній. У цій роботі він буде застосований для того, аби надати оцінку перспективам розвитку української національної ідентичності в контексті руху України євроатлантичним вектором. У

³⁹ George A. Case studies and theory development in the social sciences / A. George, A. Bennett. – Cambridge: MIT Press, 2007. – 256 p.

⁴⁰Hussein, A. H., & Alsaaidh, F. (2017). SWOT Analysis: A Theoretical Review. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/319367788_SWOT_Analysis_A_Theoretical_Review

SWOT-аналіза є 4 основних компонента: «сильні сторони» і «слабкі сторони» (внутрішня площина); та «загрози» і «можливості» (зовнішня площина). У SWOT-аналізі сильні та слабкі аспекти явища визначаються шляхом вивчення елементів самого явища, тоді як можливості та загрози середовища визначаються шляхом вивчення елементів за межами. Він надає інформацію яка допомагає оцінити перспективи розвитку того чи іншого явища як з погляду самого явища, так і з погляду середовища, у якому воно існує. У контексті цього дослідження метод SWOT-аналізу надасть можливість комплексно поглянути на перспективи, що чекають українську національну ідентичність на шляху України до Євроатлантичного альянсу. По-перше, цей метод дозволяє дослідити поточний стан ідентичності, її сильні та слабкі сторони. По-друге, цей метод дає змогу проаналізувати вплив зовнішнього середовища, у першу чергу, пов'язаного з самими інтеграційними процесами, на майбутнє становище ідентичності. По-третє, цей метод дозволить спрогнозувати те, як саме зміниться чи не зміниться ідентичність в результаті впливу зовнішніх та внутрішніх чинників під час руху України до Євроатлантичної спільноти.

Третім методом, який використовується у цьому дослідженні, є дискурс-аналіз. Дискурс-аналіз, на мою думку, добре підходить для аналізу саме національної ідентичності. Отож, дискурс-аналіз - це метод, основою та головним завданням якого є критичне дослідження дискурсів з метою створення можливостей для критичного аналізу певного соціального простору ⁴¹. Розглядаючи цей метод трохи ширше, варто звернутися до праці «Дискурс: теорія та метод» Йоргенсен та Філліпс. У рамках дискурс-аналізу вони виокремлюють три дискурсивно-аналітичних підходи: теорія Лакло та Муфф, дискурсивна психологія та критичний дискурс-аналіз. У контексті цього дослідження буде важлива переважно теорія Лакло та Муфф, тому на ній варто зупинитися дещо детальніше. Суть теорії полягає у тому, що

⁴¹ Jorgensen M. W., Phillips L. J., Phillips L. J. Discourse Analysis As Theory and Method. SAGE Publications, Incorporated, 2002. p. 26

дискурси не є сталими вони формують соціальний простір, при цьому змінюються і самі.⁴² Проте, ключовими у цій теорії є поняття антагонізму та боротьби дискурсів.

Боротьба дискурсів першочергово є боротьбою за встановлення власного значення, власної характеристики того чи іншого предмету, чи соціального елементу. За Лакло і Муфф, дискурс є остаточно сформованим, коли він встановив гегемонію на визначення того чи іншого явища у просторі.⁴³ Відповідно, дискурси ніколи не можуть бути остаточно сформованими, оскільки іде постійна боротьба за значення. Це відбувається тому, що один і той самий предмет у просторі може бути елементом діаметрально протилежних структур чи явищ. До прикладу, у світі існує таке поняття, як слон. І воно залучене як мінімум у двох дискурсах, має мінімум два значення: слон, як тварина, та слон, як шахова фігура. Відповідно, це існування двох різних значень і є «полем бою» для двох дискурсів. Антагонізм дискурсів визначається як свого роду логічна суперечність, де існування одного значення є абсолютною перешкодою для існування іншого дискурсу.⁴⁴ На цьому прикладі зі слоном, можна сказати що в рамках одного і того ж тексту неможливе існування двох різних розумінь слона: якщо слон - це шахова фігура, то він автоматично не може бути твариною в рамках цього тексту. Загалом, боротьба та антагонізм дискурсів - це фактично найпоширеніше явище у світі. Усі практики, процеси, політики, явища в нашому світі є дискурсивними. І усі ці дискурси перебувають у постійній боротьбі за встановлення гегемонії на істину. Дискурс-аналіз, а конкретніше, теорія Лакло та Муфф пояснюють процеси формування національної ідентичності з позиції протистояння різних дискурсів. По-перше, теорія Лакло та Муфф дозволяє прослідкувати процес боротьби дискурсів, зважаючи на їх особливості. По-друге, ця теорія надає змогу проаналізувати

⁴² Jorgensen M. W., Phillips L. J., Phillips L. J. Discourse Analysis As Theory and Method. SAGE Publications, Incorporated, 2002. p. 26

⁴³ Так само, с. 26

⁴⁴ Так само, с. 91

та дати оцінку цьому протистоянню у соціальній площині на прикладі реального кейсу. У поєднанні з методом кейс-стаді, дискурс-аналіз дозволяє отримати комплексне розуміння проблеми з усіма можливими її особливостями.

Розділ 2 Чинники та фактори, які мають суттєвий вплив на формування національної ідентичності в Україні

2.1 Націоналізм, як один з чинників, які впливають на формування національної ідентичності в Україні.

У контексті сучасних глобалізаційних процесів та геополітичних трансформацій питання національної ідентичності набуває особливої актуальності та значущості. Національна ідентичність, як складний соціокультурний феномен визначає самоусвідомлення особистості в рамках певної національної спільноти, відчуття приналежності до її культурних, історичних, мовних та ціннісних вимірів. Серед численних чинників, що формують та впливають на національну ідентичність, націоналізм посідає особливе місце, виступаючи одночасно і як ідеологія, і як соціально-політичний рух, і як форма колективної свідомості.

Націоналізм, попри різноманітність своїх проявів та інтерпретацій (від громадянського до етнічного, від ліберального до консервативного), являє собою потужний механізм консолідації нації, артикуляції її інтересів та прагнень. Він забезпечує соціокультурну інтеграцію індивідів, створюючи символічний простір спільних цінностей, традицій, історичних наративів та колективної пам'яті. У цьому контексті націоналізм виступає не лише як політична доктрина, але і як комплекс культурних практик і дискурсів, що формують уявлення про "своє" і "чуже", встановлюють критерії національної приналежності та окреслюють контури національної спільноти.

Аналіз націоналізму, як чинника формування національної ідентичності передбачає врахування його двоїстої природи: з одного боку, націоналізм може сприяти культурному відродженню, збереженню історичної пам'яті, мови та традицій; з іншого, за певних умов може призводити до міжетнічного напруження, ксенофобії та конфліктів. Така амбівалентність вимагає

комплексного міждисциплінарного підходу до вивчення націоналізму в контексті процесів формування національної ідентичності.

Особливої актуальності дослідження взаємозв'язку націоналізму та національної ідентичності набуває в контексті посткомуністичних і постколоніальних трансформацій, коли відбувається переосмислення історичних наративів, перебудова символічного простору та пошук нових форм національної консолідації. В умовах становлення нових національних держав, націоналізм часто виступає мобілізаційним ресурсом, що забезпечує легітимацію політичних інститутів та сприяє формуванню громадянської спільноти.

У цьому підрозділі буде розглянуто теоретико-методологічні підходи до аналізу націоналізму, як чинника формування національної ідентичності, визначено основні механізми впливу націоналістичних дискурсів на процеси національної самоідентифікації, проаналізовано історичні та сучасні форми взаємодії націоналізму та національної ідентичності у різних соціокультурних контекстах. Вивчення націоналізму, як чинника формування національної ідентичності має не лише теоретичне, але й практичне значення, оскільки дозволяє краще зрозуміти динаміку сучасних соціополітичних процесів, механізми національної мобілізації та трансформації колективних ідентичностей в умовах глобалізації та регіональної інтеграції. Саме тому комплексний аналіз взаємозв'язку націоналізму та національної ідентичності є важливим елементом розуміння логіки розвитку сучасних суспільств та прогнозування можливих траєкторій їх еволюції у майбутньому.

Отож, розглядаючи націоналізм, як перший чинник, який так чи інакше має потенційну здатність впливати на формування політики національної ідентичності, варто зазначити, що перш за все поняття націоналізму не є однозначним та чітко визначеним. Аналогічно з національною ідентичністю, концепція націоналізму, як політичної ідеології є доволі багатогранною. Саме тому, варто звернутись до праць декількох авторитетних дослідників у сфері

націоналізму, аби краще розуміти це поняття, а відповідно його потенційний вплив на формування політики національної ідентичності.

Перш за все, на мою думку, варто розглянути трактування націоналізму як політичної програми, запропоноване Девідом Беллом. Він зазначає, що «націоналізм — це політична програма, що має на меті не просто прославляти, захищати чи зміцнювати націю, а й активно її будувати,

надаючи їй людській сировині принципово нової форми. ...Він (націоналізм) висуває політичні вимоги, що приймають існування нації як цілком само собою зрозуміле, але пропонує програми, які розглядають націю, як щось іще не добудоване».⁴⁵ Тобто, дослідник виходить з розуміння націоналізму як політичної доктрини, спрямованої на забезпечення інтересів конкретно взятої нації. Тобто, іншими словами, основним завданням націоналізму є побудова нації.

Ерік Гобсбаум поділяє подібний погляд на розуміння нації. Він зазначає, що нація це «усяка достатньо велика сукупність людей, члени якої ідентифікують себе як націю...»⁴⁶, проте, він також зазначає, що націю не варто розглядати «...ні як щось первинне, ні як щось першопочаткове, ні як незмінну соціальну формацію»⁴⁷. Тобто, виходить, що націю, відповідно до такого розуміння не варто вважати чимось, що існує саме по собі, навпаки, нація — це процес та результат «роботи» націоналізму з формування національної ідентичності, адже це є ключовим моментом у творенні нації. Без існування ідентичності не може існувати нації, оскільки будуть відсутні ключові причини для об'єднання людей. Таким чином, усюди, де є національна ідентичність, обов'язково має бути й націоналізм.

⁴⁵ BELL D. A. *Cult of the Nation in France: Inventing Nationalism, 1680-1800*. Harvard University Press, 2009. 320 p. p. 3-5

⁴⁶ Hobsbawm E. J. *Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality*. 2nd ed. Cambridge [England] : Cambridge University Press, 1992. 206 p. p. 18

⁴⁷ Smith A. D. *National identity*. Reno, Nev. 226 p. p. 18

Відповідно, національна ідентичність є необхідним елементом при творенні нації. Відтак основним завданням націоналізму є формування національної ідентичності серед індивідів у якості основи для майбутньої нації.

В рамках дослідження також слід звернутися до концепції націоналізму, яку пропонує Ентоні Сміт. У межах його теоретичної парадигми націоналізм концептуалізується як комплексне та поліаспектне явище, що узгоджується з його інтерпретацією національної ідентичності. Загалом, націоналізм за Смітом це «Ідеологічний рух за досягнення й утвердження незалежності, єдності та ідентичності від імені населення, яке, за задумом кількох своїх членів, має становити реальну або потенційну «націю.»⁴⁸ Це розуміння ґрунтується на основі п'яти різних форм націоналізму, які існували протягом історії людства. Сміт звів їх та вивів кристалізоване визначення, що описує усе явище загалом. Проте, аби розібратися в деталях та ключових особливостях явища націоналізму, доцільним буде заглибитися у вищезгадані 5 його форм. Отож, першою формою націоналізму Сміт визначає «увесь процес формування та утвердження націй або національних держав»⁴⁹. Ця форма націоналізму фактично визначає ключову мету ідеології націоналізму — процес націєтворення. Ця форма націоналізму є найпоширенішою у світі та притаманна більшості існуючих націй. Також ця форма націоналізму лежить в основі одного з типів націоналізму у типології Ентоні Сміта, про яку буде згадано далі. Друга форма націоналізму визначається, як «свідомість належності до нації разом з почуваннями й прагненням, спрямованими на її безпеку і процвітання»⁵⁰. Ця форма також є доволі розповсюдженою, навіть поширенішою за попередню. Грубо кажучи, вона означає звичайне усвідомлення індивідом себе, як частини певної спільноти. У результаті такого усвідомлення починає формуватися нація. Ця форма дуже гарно

⁴⁸ Smith A. D. National identity. Reno, Nev. 226 p. p. 82

⁴⁹ Так само с. 81

⁵⁰ Так само с. 81

корелює з національною ідентичністю, оскільки фактично є їй тотожною. Третьою формою націоналізму Сміт виділяє «мову та символізм «нації» і їхню роль»⁵¹. Важливість мови та усвідомлене розуміння нації є гарантом здорового існування цієї нації. Якщо мова почне вироджуватися або ж насильно викорінюватися, а саме населення перестане вважати себе окремою нацією, то в такому разі нація перестає існувати як така. Найкращим прикладом цього є квазіутворення, так звані «ДНР» та «ЛНР». Населення цих територій відмовилося від української мови, відмовилися вважати себе частиною української нації. Це вилилося у те, що на відповідних територіях була штучно утворена інша. Четвертою формою націоналізму Сміт визначає «ідеологію, зокрема й культурну доктрину нації і волю нації, а також пропонувані способи здійснення національних прагнень і волі».⁵² Фактично ця форма являє собою набір інструментів, заходів, практик, які спрямовані на ефективізацію процесу націєтворення, а відповідно і процесу національної ідентифікації. Останньою, п'ятою формою націоналізму є «соціальний і політичний рух задля досягнення цілей нації і утвердження національної волі».⁵³ По факту, ця та попередня форми являють собою ключову суть націоналізму та лягли в основу сміттівської конотації націоналізму. Наведені п'ять форм націоналізму являють собою найбільш повне та комплексне розуміння того, чим є явище націоналізму. Аналізуючи розуміння націоналізму Сміта на ряду з гобсбаумівським та беллівським трактуванням цього концепту, можна зробити проміжний висновок про те, що основним завдання націоналізму є створення та розвиток нації, а отже і формування національної ідентичності, яка лежить в основі існування націй.

Тож розглядаючи формування національної ідентичності, важливо враховувати той факт, що абсолютно усі заходи, інструменти чи способи формування ідентичності, а також сама ціль цього конструювання, є навіяною

⁵¹ Smith A. D. National identity. Reno, Nev. 226 p. p. 81

⁵² Так само, с. 81

⁵³ Так само, с. 81

та визначається в першу чергу ідеологією націоналізму, і лише потім рештою речей. Саме тому, на мою думку, при дослідженні національної ідентичності слід враховувати цей аспект, аби сформувати максимально комплексне розуміння того, яким чином відбувається процес конструювання ідентичності у конкретному суспільстві. Аналізуючи роль націоналізму у процесі національної самоідентифікації, важливо визначити які саме ключові аспекти націоналізму залучені до цього процесу. Спираючись на усе вищесказане, до таких аспектів, на мою думку, варто віднести культуру (мову, історію, традиції); усвідомлення спільнотою того, що вони є окремою нацією; розуміння конкретних меж території, на якій існує держава відповідної нації.

Перш за все, коли ми говоримо про політику формування національної ідентичності в контексті націоналізму, варто розглянути культурну політику, оскільки вона охоплює низку концептуальних речей, що лежать в основі формування національної ідентичності серед індивідів. До них відносяться мова, традиції, історія. Використання та активна апеляція до цих речей при формуванні національної ідентичності вагомо відображається на ефективності цього процесу. Активний акцент на культурних особливостях нації, на їхній спільності для усіх її членів виконує роль потужного сполучника, пришвидшуючи процеси ідентифікації. Окремо тут варто виділити мову та історію, оскільки вони мають прямий вплив на спільноту. По-перше, мова визначає сам факт існування нації. Як відомо, доки мовою користуються, до тих пір нація і може існувати. По-друге, мова є єдиним доступним засобом комунікації між населенням конкретної країни, відповідно вона виступає об'єднавчим фактором для цієї спільноти. Щодо історії, то її роль прослідковується більшою мірою в існування спільної історичної пам'яті, спільних місць пам'ять та формуванні в індивідів усвідомлення того, що спільнота, до якої вони належать, є довгоіснуючим широким багатогранним явищем. Акцент на даних аспектах під час формування політики дозволяє підсилити популярність культури у суспільстві, а як наслідок і розвиток національної ідентичності. Подібний

шлях формування національної ідентичності доволі розповсюджений у світі, проте не завжди є ефективним. Культурна політика часто вимагає дуже серйозного підходу, бо сама культурна сфера наповнена різноманітними точками зору та сторонами впливу, чий інтереси необхідно задовольняти. До прикладу, українська нація протягом тривалого часу перебувала під активним впливом іноземних культурних кластерів, що позначилося на стані культури загалом. Наприклад, в Україні завжди існувала істотна частина російськомовного населення, яке завжди виступало проти українізації та популяризації української історії, вважаючи Україну «придатком» Російської Федерації, «малоросією» тощо. Це завжди породжувало дуже багато різноманітних конфліктів, найгостріших з яких в сучасності є російсько-українська війна, що почалася з анексії Криму та гібридної війни на Донбасі.

Два інших елементи, описані вище - усвідомлення спільнотою того, що вони є окремою нацією та розуміння конкретних меж території, на якій існує держава відповідної нації є доволі тісно пов'язаними, тому їх необхідно розглядати сукупно. Тож, коли мова заходить про самовизначення нації як окремої, одразу постає питання про територію. Нація не може існувати без території. Територія у процесі націєтворення відіграє ключову роль. Ще з прадавніх часів територія, її «розмітка» дозволяла людям ідентифікувати зовнішній світ по принципу «свій-чужий». Так само це працює і зараз в контексті національної ідентичності. Також важливу роль у цьому питанні відіграє цілісність всередині країни. Ця річ пов'язує у собі обидва пункти і є ключовою, коли ми говоримо про здоров'я нації. Якщо ж всередині країни єдність відсутня, це несе за собою доволі негативні наслідки для нації та національної ідентичності. Найкращим прикладом тут є Україна. Після проголошення незалежності Україна зіткнулася з глибокою суспільною поляризацією, зумовленою низкою історичних, соціокультурних та політико-економічних чинників. Радянська спадщина створила різні ідентифікаційні моделі в регіонах: західні області зберегли потужну

національно-культурну традицію, тоді як південні та східні території зазнали інтенсивної русифікації. Ця поляризація проявлялася у протистоянні політичних сил (прозахідних та проросійських), мовному питанні, оцінці історичних подій та геополітичних орієнтаціях. Президентські вибори 1994, 2004, 2010 років демонстрували глибокий суспільний розкол по осі "Захід-Схід", який політичні еліти часто експлуатували для мобілізації свого електорату замість пошуку національного консенсусу.

Події Євромайдану 2013-2014 років стали одночасно і проявом, і каталізатором суспільної поляризації. Протести, що розпочалися як реакція на відмову від європейської інтеграції, переросли в масштабний громадянський рух проти корупції та авторитаризму. Напруженість між регіонами після зміни влади була використана Росією для анексії Криму та розпалювання конфлікту на Донбасі. Проте, парадоксальним чином, зовнішня агресія стала потужним стимулом національної консолідації: зросло відчуття спільної загрози, сформувалися нові символи єдності, посилилася ідентифікація з українською політичною нацією. Важливу роль у цьому процесі відіграли армія та волонтерський рух, що об'єднав мільйони українців навколо підтримки захисників країни.

Повномасштабне вторгнення Росії у лютому 2022 року призвело до безпрецедентної національної консолідації, що охопила всі регіони України. Спільний досвід протистояння екзистенційній загрозі, масовий героїзм захисників, колективна травма від воєнних злочинів сформували потужну основу для національної єдності. Соціологічні дослідження зафіксували рекордний рівень підтримки незалежності та європейського вибору, а також радикальне переосмислення національної ідентичності навіть у традиційно проросійських регіонах, про що детальніше буде згадано в наступних підрозділах роботи. У горнилі війни формується нова українська ідентичність, що поєднує громадянські та етнокультурні елементи, традиційні цінності та демократичні принципи, національну своєрідність та

європейську орієнтацію.

Підсумовуючи, варто зазначити, що націоналізм відіграє визначальну роль у формуванні національної ідентичності, виступаючи не просто як ідеологія, але як комплексний соціокультурний феномен. У основі націоналізму лежить прагнення до побудови здорової, самодостатньої нації зі спільним баченням свого минулого, сьогодення і майбутнього. Націоналізм створює символічний простір, в якому формується національна свідомість через спільну мову, культуру, історичні наративи, героїв та міфи, водночас окреслюючи межі національної спільноти через визначення "свого" і "чужого".

Національна ідентичність, як усвідомлення приналежності до певної національної спільноти, не може сформуватися у вакуумі – вона потребує певних мобілізаційних механізмів, які й забезпечує націоналізм через свої інституційні, дискурсивні та символічні практики. Приклад України особливо яскраво демонструє, як націоналістичні ідеї та рухи, реагуючи на екзистенційні виклики, сприяють консолідації нації та посиленню колективного усвідомлення національної унікальності й історичної місії. Навіть за різних форм прояву, від культурного та громадянського до етнічного націоналізму, цей феномен залишається необхідною передумовою формування цілісної та життєздатної національної ідентичності, без якої існування сучасної нації, як політичної та культурної спільноти фактично неможливе.

2.2 Зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на формування політики національної ідентичності в Україні.

Формування політики національної ідентичності в Україні відбувається під впливом складного комплексу зовнішніх та внутрішніх чинників, які визначають її напрями, пріоритети та інструменти реалізації. Особливості цього процесу обумовлені як історичним минулим України, так і сучасними

викликами, з якими стикається держава у контексті глобалізаційних процесів та регіональних геополітичних трансформацій. Національна ідентичність як ключовий елемент національної безпеки набуває особливого значення в умовах гібридної агресії та інформаційних війн, спрямованих на підірив державності. Саме тому дослідження факторів, що впливають на формування політики національної ідентичності, є критично важливим для розуміння сучасних державотворчих процесів в Україні та прогнозування їхньої динаміки.

Серед чинників, що формували та продовжують формувати модерну українську національну ідентичність насамперед варто виокремити Революцію Гідності 2014 року. Ключовою ця подія є з низки причин. По-перше, вона ознаменувала новий виток розвитку національної ідентичності в Україні. До 2014 року українська національна ідентичність була дещо в «замороженому стані». Тобто, існувала українська нація, у людей було усвідомлення того, що вони є її частиною. Проте, сила цього зв'язку була слабка, країна була суттєво поляризована, у суспільстві не було єдності. Натомість події Євромайдану стали фактором, який об'єднав країну та породив собою злам суспільних цінностей, тим самим запустивши процес посиленої національної ідентифікації українців. По-друге, результатом Революції Гідності стало те, що владу в країні очолили проукраїнські політики, основною метою яких було забезпечити, в першу чергу, здорову націю. Це також суттєво повпливало на подальшу політику, оскільки влада, що прийшла у 2014 сформувала у суспільства чіткий запит на українське, з яким наступники мали рахуватися.

Також, не можна забувати воєнні дії на Сході України, які теж стали сильним консолідаційним чинником у контексті нації. Отож, спершу, на мою думку, доцільним буде розглянути безпосередньо Революцію Гідності та її вплив на національну ідентичність. Ця подія сильно змінила вектор розвитку українського суспільства у бік розбудови демократії, лібералізації та демократизації. Від нав'язаних режимом Януковича російських цінностей,

Україна почала рухатися до своїх власних українських. Фактично, у нетривалий час старі ціннісно-ідеологічні орієнтації більшості населення було демонтовано та замінено на нові, проукраїнські. Це своєю чергою запустило процес свідомої ідентифікації українців як окремої унікальної нації, а також розпочало шлях до власного, автентичного вектора політико-соціального розвитку. Революція започаткувала новий виток демократизації. Про ці зміни пише Максим Яковлев у першому розділі книги «Україна після Євромайдану: досягнення та виклики», зазначаючи наступне: «ці зміни були потрібними для формування нової ідентичності українців, які прагнули жити у вільному суспільстві та демократичній державі.»⁵⁴ Революція створила умови, за яких стало можливим розвивати національну ідею та українську національну ідентичність.

Не менш важливим фактором, який сприяв розвитку національної ідентичності стало те, що Революція Гідності стала підґрунтям для зародження, формування та розвитку низки громадських організацій та рухів. За час Євромайдану та під його віянням утворилися і закріпилися такі громадсько-політичні організації, як «С14», «Правий сектор», «Національний корпус». Усі вони надалі суттєво сприятимуть популяризації українських цінностей та української культури. На той час Майдан став свого роду майданчиком, на якому зібралися люди, які були об'єднані спільною ідеєю відродження української нації. Оскільки Євромайдан був головною подією 2013-2014 рр., в результаті дана ідея національного відродження розповсюдилася на максимально можливу кількість населення. Почали набирати популярності націоналістичні рухи та партії, як от ВО «Свобода» та «Правий сектор». Також у наслідок Революції Гідності відбулася зміна ціннісних орієнтацій у суспільстві. По-перше, відбувся відхід від російського соціокультурного масиву. Зросла популярність українського у суспільстві. По-друге, питомі українські цінності були модифіковані європейськими, до

⁵⁴ Україна після Євромайдану: досягнення та виклики /Ред. М. Яковлев, О. Гарань. – Київ: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2015. с.15

яких Яковлев відносить обмеженість влади, цінності розвитку та трансформацій, орієнтованість держави на інтерес громадян, демократія та лібералізм.⁴⁴ Таким чином, Революція Гідності запустила процес, який надалі має усі шанси привести до формування нової української національної ідентичності. На це вказують тенденції з провадження політики, які будуть описані в наступному розділі, а також реальні наслідки Революції, які можна прослідкувати уже зараз. Фактично, після Революції Гідності необхідно виокремлювати новий етап українського націєтворення, оскільки сам про це докорінно відрізняється від того, що мав місце бути з початку дев'яностих років минулого століття.

Іншим чинником, що мав доволі істотний вплив на формування національної ідентичності в Україні після 2014 року був збройно-політичний конфлікт України з Російською Федерацією та її проксі на Донбасі, особливо «гарячий» період 2014-2015 рр. Щодо політико-культурного аспекту, то тут варто зазначити про свого роду «прозріння» українського народу щодо стосунків України з Російською Федерацією. Перш за все, це проявляється у тому, що «... українці дізналися свою справжню історію і правду про їхнього екзистенційного ворога Росію. В цьому і полягає «частинка гідності» – знати правду про історичні реалії своєї країни.»⁵⁵ Подібним чином наслідки політичного конфлікту з РФ схарактеризував директор Міжнародної спілки «Інститут національної політики» Юлій Шуліпа. Дещо схожі речі також висловлював Володимир В'ятович, говорячи безпосередньо про сам конфлікт те, що Росія планомірно поширювала свій вплив на Україну «через розмивання української національної ідентичності, маніпуляції навколо мови, гіперболізацію регіональних розбіжностей, заперечення права українців на відновлення національної пам'яті, фінансування та вербування українських політиків, впровадження своїх агентів у оборонні структури нашої країни.»⁵⁶

⁵⁵ День Гідності і Свободи: чи здобули українці те, за що боролися під час двох революцій: <https://dyvys.info/2019/11/21/den-gidnosti-i-svobody-chy-zdobuly-ukrayintsi-te-za-shho-borolysya-pid-chas-dvo-h-revoljutsij/>. (дата звернення: 21.05.2025)

⁵⁶ Що треба знати про війну з Росією: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/viatrovych/5c77ed7f557c8/>. (дата звернення 21.05.2025)

Тобто, політико-культурний конфлікт з Російською Федерацією закріпив тенденції розвитку українського суспільства, які були закладені Революцією Гідності. Доволі серйозну роль у закріпленні антиросіянізму в українському суспільстві відіграла тодішня політична влада України на чолі з Петром Порошенком. Не в останню чергу через свій особистий конфлікт з Володимиром Путіним на державному рівні, Порошенку вдалося закріпити зміну образу Росії-друга на образ Росії-ворога. Це суттєво посилює тенденції розвитку українського суспільства, які були закладені на Майдані.

Розглядаючи військово-історичний аспект, варто зазначити, що результатом збройного протистояння України з РФ стало порушення питання територіальної цілісності України на кардинально новому рівні. Втрата Криму та окремих територій Донецької та Луганської областей стало потужним консолідуючим фактором, який об'єднав істотну частину українців. По суті суспільство об'єдналося з однією конкретною метою — не дати забрати території своїх пращурів та повернути незаконно забрані частини України. Воєнні дії на Сході започаткували хвилю волонтерських рухів, формування добровольчих батальйонів. Люди об'єднувалися з конкретними націє-орієнтованими цілями. Почали формуватися спільні ціннісні кластери, які розширювалися на велику частину населення України. Наприклад, мова іде про батальйон, згодом полк, бригаду, а тепер армійський корпус - АЗОВ. Усе починалося як добробат з певними ціннісними орієнтирами, який згодом переріс у повноцінний рух, а цінності стали популярними серед переважної більшості населення. Дані процеси позитивно позначилися на формуванні української національної ідентичності нового типу. Важливим аспектом у збройному конфлікті на Сході є створення декількох потужних об'єднавчих елементів у вигляді місць пам'яті. Військові дії породили ряд трагедій : ДАП, Іловайськ, Дебальцеве. Усі вони стали потужними консолідаторами для суспільства.

Розглядаючи історію та історичну пам'ять як чинники, що впливають на формування національної ідентичності, варто зазначити, що ці два

елементи займають ключову роль у процесах ідентифікації. Як зазначалося в попередньому розділі роботи, історична пам'ять для її реалізації в якості інструмента маніпуляції національною ідентичністю вимагає втручання ззовні. Саме тому, а також зважаючи на особливості устрою українського суспільства та особливості внутрішньої та зовнішньої політики, спершу доцільно буде розглянути Інститут національної пам'яті України, як основний спосіб роботи з історією, історичною пам'яттю, а як наслідок, і національною ідентичністю.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 року було прийнято Положення про Український інститут національної пам'яті, яке ініціювало створення Інституту національної пам'яті. Основним завданням новоствореного органу виконавчої влади стала реалізація державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу.⁵⁷ Серед основних завдань органу також варто виділити наступні:

- організація дослідження історичної спадщини та сприяння інтеграції в українське суспільство національних меншин та корінних народів;
- популяризація історії України, її видатних особистостей;
- подолання історичних міфів;
- відновлення національної пам'яті Українського народу, недопущення використання символів тоталітарних режимів;
- формування у громадян України патріотизму, національної свідомості, активної позиції.

Зважаючи на мету створення та завдання, що покладені на Інститут національної пам'яті, можна стверджувати, що однією з причин його створення є забезпечення здорового та послідовного розвитку української національної ідентичності. По суті, за умови реалізації більшості

⁵⁷ ПОЛОЖЕННЯ про Український інститут національної пам'яті:
<https://uinp.gov.ua/pro-institut/pravovi-zasady-diyalnosti>.

поставлених завдань, на виході українське суспільство матиме суттєво краще становище національної ідентичності. І через це діяльність цієї інституції є доволі важливою, коли мова йде про процес національної ідентифікації українців. Історія виступає дуже потужним консолідуючим чинником. Як зазначено в першому розділі роботи, посилаючись на Андерсена, знання історії народом означає існування серед його членів усвідомлення того, що історія їхньої спільноти не обмежується кількома поколіннями. Це своєю чергою єднає населення на основі колективної пам'яті, яка здатна охоплювати доволі тривалі проміжки часу. Також важливим фактором є активна інтеграція національних меншин та місцевих етносів до української нації, оскільки завдяки визнанню та співпраці з членами окремих соціокультурних спільнот у суспільстві, з ними формуються доволі міцні ідентичні зв'язки, що теж позитивно позначається на становищі національної ідентичності.

Одним з найяскравіших результатів діяльності Інституту національної пам'яті є дослідження подій, пов'язаних з діяльністю ОУН(б) на Волині під час Другої Світової війни. Існує стереотип, закріплений за цим періодом в історії України, що внаслідок діяльності українських військових угруповань під впливом великої кількості зовнішніх чинників було спричинено масові етнічні чистки стосовно поляків, що проживали на тих територіях. Це своєю чергою завжди викликало різко негативну реакцію з боку польської сторони. Загалом, за період врегулювання цього конфлікту між українською та польською сторонами було декілька гострих моментів. Одним з них було ухвалення 1 березня 2018 року змін до закону про польський Інститут національної пам'яті, де винними за події 1943-1944 року на Волині визнавалися лише представники ОУН(б).⁵⁸ Подібні зміни викликали серйозне обурення серед представників української спільноти, в тому числі й серед представників влади: «І це питання не лише політики чи історії. Йдеться про

⁵⁸ Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000369>

можливе конкретне порушення прав та свобод наших співгромадян, які живуть чи працюють в Польщі. Це, на нашу думку, неприпустимо. Ми будемо захищати права наших співгромадян не лише в Україні, а й за її межами», заявив Віцепрем'єр-міністр України Павло Розенко.⁵⁹ Це чітко демонструє невдоволеність української влади діями, до яких вдалися поляки. Певна річ, ця проблема стала предметом діяльності українського Інституту національної пам'яті. І ця діяльність мала свої плоди. Україні вдалося не лише домогтися суттєвих змін до раніше прийнятого закону в Польщі, а й тим самим зберегти свої позиції щодо проблеми Волинської трагедії. У результаті діяльності Інституту та публічного розголосу цієї проблеми в українському суспільстві популяризувалися постаті Бандери та організації ОУН(б).

Також, результативним досягненням діяльності Інституту національної пам'яті є декомунізація. Фактично, для формування національної ідентичності в умовах боротьби дискурсів вона виконала суттєву роль. Це пов'язано з тим, що процес декомунізації, запущений Інститутом національної пам'яті, є одним з найпотужніших інструментів у боротьбі з радянсько-російським соціокультурним масивом. Найяскравіше це проявляється на прикладі перейменування вулиць та громадських місць, а також на прикладі визнання незаконними окремих елементів символіки тоталітарного Радянського Союзу. Усе це унеможлиблює, або ж зводить до мінімуму контакт пересічних громадян з цим потужним джерелом негативного культурного впливу. А це, своєю чергою, посилює національну ідентичність, оскільки небажані елементи радянської спадщини замінюються питомими, українськими, що доволі серйозно популяризує національні українські цінності та українську ідею. Відповідно, процес національної ідентифікації проходить значно простіше та ефективніше.

Продовжуючи тему історії та історичної пам'яті, варто зазначити що ці аспекти формування політики щодо національної ідентичності є значущими

⁵⁹ УКРАЇНА ОЧІКУЄ НА ЗМІНУ ЗАКОНУ ПРО ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ПОЛЬЩІ: <http://www.memory.gov.ua/news/ukraina-ochikue-na-zminuzakonu-pro-institut-natsionalnoi-pamyati-polshchi>

для українських реалій та на їх основі ґрунтується великий набір політик та практик. У основу розуміння концепту місць пам'яті лягає розуміння місць пам'яті, викладене П'єром Нора у своїй статті під назвою «Проблематика місць пам'яті», про яку йшлося в першому розділі. До прикладу, Революція Гідності та її наслідки породили собою низку так званих місць пам'яті. Місця пам'яті, як зазначалося в минулому розділі, це об'єкти, не обов'язково фізичні, які мають символічно-історичне значення для окремого суспільства. Ключовою характеристикою таких місць є те, що вони створюються штучно, на основі реальних історичних подій. Коли мова йде про сучасність, неможливо оминати Євромайдан, АТО та Голодомор. Усі ці три «місця пам'яті» пов'язані з дуже великими трагедіями модерної української нації. Відповідно, трагічність цих подій є спільною для багатьох людей, оскільки історична пам'ять про них ґрунтується на соціальному та колективному типі пам'яті, які є доволі потужними інструментами для формування національної ідентичності. Своєю чергою, політика щодо цих моментів в історії ґрунтується більшою мірою на популяризацію і висвітлення цих подій на широкий загал. Питання Євромайдану та Голодомору Інститут національної пам'яті регулярно висвітлює. До прикладу, під юрисдикцію Інституту підпадає музей Героїв Небесної Сотні, проводяться активні заходи щодо увіковічення пам'яті. Наприклад, 26 лютого було проведено в багатьох містах України низку подібних заходів.⁶⁰ Трагічні події у Донецькому аеропорту (ДАП), Іловайську та Дебальцевому стали визначальними символами національної травми та героїзму в колективній пам'яті українців. Оборона Донецького аеропорту, що тривала 242 дні (з вересня 2014 по січень 2015 року)⁶¹, перетворилася на символ незламності українського духу. Захисники аеропорту, яких називали "кіборгами" за їхню стійкість, стали уособленням

⁶⁰ "Локальна пам'ять": заходи з вшанування Героїв Небесної Сотні та інші новини з регіонів: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/lokalna-pamyat-zahody-z-vshanuvannya-geroyiv-nebesnoyi-sotni-ta-inshi-n-ovyny-z-regioniv>.

⁶¹ Битва за Донецький аеропорт: хроніка подвигу, цифри, факти, значення та уроки. *АрміяInform – Інформаційне агентство АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/01/20/bytva-za-doneczkyj-aeroport-hronika-podvygu-czyfry-fa-ky-znachennya-ta-uroky/> (дата звернення: 22.05.2025).

національного спротиву та жертвовності. Іловайська трагедія серпня 2014 року, коли українські військові потрапили в оточення регулярних російських військ під час виходу по так званому "зеленому коридору", залишила глибокий слід у національній свідомості як символ підступності ворога та ціни, яку Україна платить за свою незалежність. Битва за Дебальцеве (січень-лютий 2015 року) та вимушений відступ українських військ стали ще одним болісним епізодом війни, який продемонстрував як героїзм українських захисників, так і складність протистояння агресії.

Ці три події об'єднує не лише їхній трагічний характер, але й те, що вони стали точками кристалізації національної ідентичності в умовах війни. Масштаб людських втрат, драматизм ситуацій, в яких опинилися українські військові, та широке висвітлення цих подій у медіа сприяли тому, що вони вийшли за межі локальних військових операцій і набули загальнонаціонального символічного значення. Кожна з цих трагедій спричинила потужну хвилю солідарності в українському суспільстві, активізувала волонтерський рух та посилила відчуття національної єдності перед лицем зовнішньої загрози. Важливо, що ці події стали не лише символами скорботи, але й символами гордості за мужність українських захисників.

Меморіалізація цих подій відбувається через різноманітні практики: встановлення пам'ятників та меморіальних дощок, проведення щорічних комеморативних заходів, створення документальних та художніх фільмів, написання книг, пісень та віршів. Особливу роль у цьому процесі відіграють соціальні мережі, де формується "цифрова пам'ять" про ці події через поширення особистих історій учасників, фотографій, відео та інших свідчень.⁶² Таким чином, ДАП, Іловайськ та Дебальцеве стали не просто географічними точками на карті військового конфлікту, а потужними

⁶²Віртуальний музей російської агресії. *Віртуальний музей російської агресії*. URL: <https://rusaggression.gov.ua/ua/home.html> (дата звернення: 22.05.2025).

символами національної пам'яті, які сприяють консолідації української нації навколо спільного травматичного досвіду та спільних цінностей – свободи, незалежності та територіальної цілісності держави.

Історія та історична пам'ять є фундаментальними елементами у процесі формування національної ідентичності українського суспільства на сучасному етапі його розвитку. Історична пам'ять слугує своєрідним "клеєм", що об'єднує громадян, створюючи відчуття спільності через усвідомлення спільного минулого, спільних перемог і травм, спільних героїв і символів. Важливо підкреслити, що формування історичної пам'яті у сучасній Україні відбувається не лише "згори", через державні інституції, але й "знизу", через громадські ініціативи, роботу істориків, журналістів, митців та звичайних громадян. Така багаторівнева робота з історичною пам'яттю дозволяє створювати не просто офіційний канон, а живу, динамічну систему уявлень про минуле, яка резонує з особистим досвідом людей. Крім того, важливим складником цього процесу є інтеграція локальних історій у загальнонаціональний наратив, що дозволяє зберегти регіональне різноманіття, одночасно підкреслюючи єдність історичної долі українського народу. Таким чином, політика історичної пам'яті стає потужним інструментом консолідації нації, формування спільних цінностей та зміцнення національної ідентичності українців у протистоянні зовнішнім та внутрішнім викликам.

2.3. Вплив повномасштабної війни в Україні на формування національної ідентичності

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України, що розпочалося 24 лютого 2022 року, стало безпрецедентним викликом для української державності та суспільства. Водночас ця трагічна подія виявилася потужним каталізатором трансформації національної ідентичності українців, спричинивши значні зрушення у колективній

свідомості нації. Першочерговим наслідком агресії стала стрімка консолідація українського суспільства перед обличчям екзистенційної загрози.

Результати соціологічних досліджень, проведених Київським міжнародним інститутом соціології та Центром Разумкова протягом 2022-2024 років, демонструють різке зростання рівня самоідентифікації громадян як "українців".⁶³ Особливо показовим є подолання регіональних розбіжностей у самоідентифікації: якщо до повномасштабного вторгнення спостерігалися значні відмінності між західними та східними областями України щодо національної самоідентифікації, то воєнні дії спричинили уніфікацію цього показника по всій території держави.

Феномен консолідації суспільства в умовах зовнішньої агресії можна пояснити через концепцію "згуртування навколо прапора", яку запропонував американський політолог Джон Мюллер.⁶⁴ Згідно з цією концепцією, в умовах зовнішньої загрози суспільство демонструє тенденцію до об'єднання навколо держави та її символів, тимчасово відкладаючи внутрішні суперечності. Однак український випадок демонструє не тимчасовий, а системний характер консолідації, що свідчить про глибокі трансформації національної ідентичності.

Показово, що консолідація відбулася не лише на основі спільної загрози, але й навколо чітких ціннісних орієнтирів. Дослідження "П'яте загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни", проведене соціологічною групою "Рейтинг" у березні 2022 року, виявило суттєве

⁶³Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r> (дата звернення: 22.05.2025).

⁶⁴Presidential Popularity from Truman to Johnson1 | *American Political Science Review* | Cambridge Core. *Cambridge Core*. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/abs/presidential-popularity-from-truman-to-johnson1/FBA184821B05C29F50256634B50440A8> (date of access: 22.05.2025).

посилення в українському суспільстві таких цінностей як свобода, гідність, солідарність та відповідальність. Зокрема, 86% респондентів відзначили зростання почуття єдності з іншими українцями, а 91% висловили готовність захищати територіальну цілісність країни.⁶⁵ Цінності демократії та європейського вибору, які раніше викликали певні дискусії в суспільстві, під час війни набули статусу консенсусних для абсолютної більшості українців.

Коллективна травма, спричинена військовою агресією, парадоксально стала одним із ключових чинників формування новітньої української ідентичності. Сучасні дослідники національної ідентичності, зокрема згадані Р. Брубейкер та Е. Сміт, звертають увагу на важливість спільного досвіду страждань для формування колективної пам'яті та солідарності нації. У випадку України такий досвід набув безпрецедентного масштабу.

Масові руйнування населених пунктів, загибель мирних жителів, воєнні злочини окупантів у Бучі, Ірпені, Маріуполі та інших містах, систематичні обстріли цивільної інфраструктури – ці трагічні події сформували спільний простір колективної травми для всіх українців, незалежно від регіону проживання, мови спілкування чи політичних переконань. Примітно, що травматичний досвід став не дезінтегруючим, а консолідуючим чинником.

Визначальним елементом трансформації національної ідентичності стала демонстрація українським суспільством надзвичайної стійкості в умовах випробувань. Масовий волонтерський рух, взаємодопомога постраждалим, готовність громадян докладати значних зусиль для протидії агресору – ці прояви колективної дії сформували новий наратив про українців як про націю, здатну до ефективної самоорганізації та стійкості в кризових умовах.

⁶⁵ П'яте загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (18 березня 2022).

Захищена сторінка. URL:

https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatyu_obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_18_marta_2022.html (дата звернення: 22.05.2025).

Дослідники Фонду "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва у аналітичному звіті "Національна ідентичність в часи війни" (2022) підкреслюють, що саме досвід спільного протистояння загрозі, а не лише сама загроза, став визначальним для формування новітньої української ідентичності. За даними їхнього дослідження, колективна дія, спрямована на виживання та протидію агресору, створила підґрунтя для посилення емоційної ідентифікації з національною спільнотою.⁶⁶

Повномасштабна війна спричинила суттєве переосмислення історичних наративів українського суспільства. Якщо раніше оцінки окремих історичних подій та постатей могли суттєво відрізнятись в різних регіонах України, то воєнний досвід сприяв формуванню більш консолідованого бачення національної історії. Особливо помітним стало переосмислення українцями радянського періоду та російсько-українських історичних відносин. За даними дослідження Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), проведеного у лютому 2023 року, частка громадян, які негативно ставляться до розпаду СРСР, зменшилася з 33% у 2021 році до 11% у 2023 році, що свідчить про кардинальну переоцінку радянського минулого.⁶⁷ Паралельно відбулося посилення позитивного сприйняття національно-визвольних рухів ХХ століття, зокрема діяльності УПА, яка раніше була предметом контроверсійних оцінок у суспільстві. Війна прискорила процес "деколонізації" української історичної пам'яті, який полягає у звільненні від імперських та радянських наративів. Цей процес супроводжується переоцінкою історичних зв'язків з Росією та новим розумінням власної історичної траєкторії як окремішньої від російської.

⁶⁶ Національна ідентичність у кризові часи: що показала війна. Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва, 2022.

<https://dif.org.ua/article/natsionalna-identychnist-u-kryzovi-chasy-shcho-pokazala-viyna>

⁶⁷ Прес-релізи та звіти - Ставлення до викладання російської мови в українськомовних школах: результати телефонного опитування, проведеного 14-22 лютого 2023 року.

Домашня сторінка КМІС. URL:

<https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1202&page=1> (дата звернення: 22.05.2025).

Примітною особливістю трансформації історичної пам'яті стало включення сучасних подій у канон національної героїки. Захист Маріуполя, оборона "Азовсталі", звільнення Херсона, спротив мешканців окупованих територій – ці події вже формують новий пантеон національних символів та наративів. Герої сучасної боротьби за незалежність: військові, волонтери, медики, рятувальники — стали новими символічними постатями української національної ідентичності.

Повномасштабна війна суттєво вплинула на мовно-культурний ландшафт України, який традиційно був простором певних суспільних дискусій. Результати досліджень, проведених Фондом Демініціативи у 2025 році, свідчать про значне збільшення кількості громадян, які використовують українську мову як основну мову повсякденного спілкування: українську мову рідною назвали 78% опитаних, у 2017 р. таких було 68%, у 2015 р. – 60%, у 2006 р. – 52%. Відповіли, що й українська, і російська однаковою мірою є для них рідними, 13% опитаних (у 2006 р. таку відповідь дали 16% респондентів у 2015 р. – 22%). Частка тих, хто назвав рідною російською мову, становить 6%, у 2006 р. таких було 31%, у 2015 р. – 15%.⁶⁸

Важливо зауважити, що ця зміна не була результатом примусової політики держави, а радше стала наслідком добровільного вибору громадян, включаючи тих, хто раніше спілкувався переважно російською мовою. Ключовим чинником мовних трансформацій стала переоцінка символічного значення російської мови в контексті російської агресії. Для багатьох українців, особливо в південних та східних регіонах, перехід на українську мову став актом символічного розриву з агресором та маркером національної ідентичності.

Паралельно з мовними змінами відбулося переосмислення культурної

⁶⁸Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. *Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва.* URL:<https://dif.org.ua/article/ukraina-edina-natsionalna-nalezhnist-identichnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opituvannya> (дата звернення: 22.05.2025).

спадщини та сучасної культурної продукції. Війна спричинила прискорену "деімперіалізацію" культурного простору України, що виявилось у відмові від російських культурних продуктів, перейменуванні вулиць, демонтажі радянських пам'ятників. Водночас спостерігається суттєве зростання інтересу до української культури, літератури, музики та кінематографу.

В умовах повномасштабної війни відбулося кардинальне переосмислення відносин з Росією, що мало визначальний вплив на українську національну ідентичність. Якщо до 2022 року значна частина українців, особливо у східних та південних регіонах, зберігала позитивне або нейтральне ставлення до Росії, то військова агресія спричинила радикальну зміну цих настроїв. За даними Київського міжнародного інституту соціології, частка громадян України, які позитивно ставляться до Росії, скоротилася з 34% у грудні 2022 року до менш ніж 3% в жовтні 2024 року.⁶⁹ Паралельно відбулося усвідомлення фундаментальної цивілізаційної несумісності з російським авторитарним режимом та його імперськими амбіціями. Для абсолютної більшості українців Росія перетворилася на символічного "іншого", на протиставленні якому відбувається власна ідентифікація.

Українська національна ідентичність в умовах війни набула яскраво вираженого антиімперського та антиколоніального характеру. Україна усвідомлює себе як суб'єкт активного спротиву імперським амбіціям Росії, що протистоїть не лише заради власного виживання, але й задля захисту європейських демократичних цінностей. Усвідомлення екзистенційної загрози зі сходу стало пріоритетнішим за більшість внутрішніх суперечок. Відбулося переосмислення координат української ідентичності: якщо раніше вона часто визначалася через регіональні, мовні чи культурні відмінності, то в умовах війни ключовим маркером стало усвідомлення належності до політичної нації, яка протистоїть зовнішній загрозі.

⁶⁹ Прес-релізи та звіти - Ставлення українців до Росії і росіян. *Домашня сторінка КМІС*. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1446&page=1> (дата звернення: 22.05.2025).

Аналіз впливу повномасштабної війни на формування національної ідентичності українців дозволяє констатувати прискорення процесів консолідації української політичної нації. Екзистенційна загроза, з якою зіткнулася Україна, стала потужним каталізатором ідентифікаційних процесів, сприяючи подоланню історичних, регіональних, мовних та культурних розбіжностей, які раніше ускладнювали формування єдиної національної ідентичності.

Спільний досвід протистояння агресії, колективні переживання травматичних подій, демонстрація національної стійкості та солідарності – ці чинники сформували нові основи української ідентичності, яка характеризується виразним антиколоніальним та проєвропейським спрямуванням. Війна спричинила прискорену "деколонізацію" суспільної свідомості, історичної пам'яті та культурного простору, сприяючи формуванню більш цілісного та консолідованого національного наративу.

Водночас варто зауважити, що процес трансформації національної ідентичності не є завершеним і продовжуватиме розвиватися у післявоєнний період. Ключовим викликом для подальшої консолідації української нації стане збереження досягнутого рівня суспільної єдності після завершення активної фази збройного протистояння та в контексті подолання наслідків війни.

Розділ 3. Сучасний стан та перспективи розвитку української національної ідентичності в контексті євроатлантичної інтеграції

3.1 Стан української національної ідентичності: шлях становлення, виклики та сучасний контекст

Українська національна ідентичність є складним та багатовимірним феноменом, який формувався протягом століть під впливом різноманітних історичних, політичних, культурних та соціальних чинників. Станом на 2024 рік українська ідентичність перебуває у стані активної трансформації та консолідації, що зумовлено як внутрішніми процесами національного будівництва, так і зовнішніми викликами, серед яких найбільш суттєвим є російська агресія проти України. В умовах євроатлантичної інтеграції та повномасштабної війни відбувається переосмислення та кристалізація ключових аспектів національної ідентичності українців, які визначатимуть подальший розвиток української нації.

Українська національна ідентичність має глибоке історичне коріння, що сягає часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. Проте її сучасне розуміння почало формуватися у XIX столітті в рамках загальноєвропейського процесу національного відродження та має декілька ключових етапів становлення. Період національного відродження XIX століття характеризувався діяльністю інтелектуальної еліти з формування національної самосвідомості. Як зазначає дослідник історії України Ярослав Грицак у своїй праці "Нариси історії України: Формування модерної української нації XIX-XX століття" (2019), саме в цей період було закладено фундамент модерної української ідентичності через збирання та публікацію фольклору, розвиток української літературної мови, формування історичного нарративу та культурних символів нації. Ключовими постатями цього процесу були Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Микола Костомаров та інші діячі

Кирило-Мефодіївського братства.⁷⁰ Завдяки діяльності культурних діячів відбулося формування якісного базису, який надалі ліг в основу майбутньої модерної ідентичності. Можна сказати, що в ті часи було започатковано процес боротьби дискурсів. Українськість з'явилася в загальному інфополі населення, ставши новою, кардинально якіснішою і привабливішою альтернативою усьому російському. А це своєю чергою ще більше розкрилося на початку ХХ століття.

Період Української революції 1917-1921 років став спробою втілення ідеї національної державності. Це істотно повпливало на процес національної ідентифікації українців. Період УНР заклав базис сучасного розуміння української державності, потреби в національному суверенітеті, що стало основою модерної української національної ідентичності. По суті, цей етап можна назвати по істині визначним в контексті цього питання. Як зазначено в "Нарисах історії Української революції 1917–1921 років": «Як великі й малі ріки України після сніжної зими 1917 р. зірвалися повинню, так і національна проблема, загнана старою владою під час Першої світової війни в глухий кут заборон та переслідувань, після падіння самодержавства перетворилася на могутній масовий національно-визвольний рух. ... Його потенційна енергія, накопичена в народній гушці протягом десятиліть, ще шукала виходу, а провідники національної революції з ентузіазмом вітали революційні зміни.»⁷¹ Процеси, запущені тоді, стали першопричиною звірячого бажання переродженої Російської Імперії знищити українців, тепер уже остаточно.

Радянський період характеризувався подвійним впливом на українську ідентичність. З одного боку, відбувалася інституціоналізація української національної форми. У зв'язку з формальним визнанням УРСР відбувався

⁷⁰ Ярослав Грицак. Нариси історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст. [Навч. посібник]. – Київ: Генеза, 1996. – 360 с.

⁷¹ Нариси історії української революції 1917–1921 років / Ред. кол.: В.А.Смолій (голова), Г.В.Боряк, В.Ф.Верстюк, С.В.Кульчицький, В.М.Литвин, Р.Я.Пиріг, О.П.Реєнт, О.С.Рубльов, В.Ф.Солдатенко, Ю.І.Терещенко. НАН України. Інститут історії України. – К.: НВП "Видавництво "Наукова думка" НАН України", 2011. – Кн. 1. – 390 с.

розвиток національної культури, освіти тощо. Проте, зміст українськості підлягав суворому ідеологічному контролю та деформації, які були покликані знищити українську національну ідентичність, сформувавши новий вид людини - homo sovieticus. Про це у своїй праці «Мовна політика в Україні після помаранчевої революції» зазначає відомий український дослідник ідентичностей Володимир Кулик. Він стверджує, що політика русифікації та радянзації мала на меті нівелювання етнокультурних особливостей українців та їхнє включення до складу "радянського народу".⁷²

Період незалежності України з 1991 року ознаменував початок нового етапу формування національної ідентичності в умовах державної незалежності та демократизації. Цей період характеризувався пошуком балансу між етнічними та громадянськими компонентами національної ідентичності, а також подоланням радянської спадщини. У пострадянський період становлення української ідентичності відбувалося в умовах політичної амбівалентності та багатофакторних системних викликів, що обумовлювало її периферійне місце в ієрархії державних пріоритетів, проте не унеможливило її поступової еволюції. Динаміку змін можна прослідкувати за допомогою соціології. Дослідження "Ідентичність громадян України: зміни, тенденції, регіональні особливості", проведене центром Разумкова у 2016 році дуже гарно демонструє еволюції ідентичності у двох з трьох ключових етапів української сучасної державності: 2005 та 2015 роки — роки після двох революцій. Дослідження показало, що частка громадян, які ідентифікували себе насамперед як громадян України, зростає з 45% у 2000 році до 60% у 2015 році.⁷³ Проте, це не можна назвати показником якісного зростання.

⁷² Kulyk, Volodymyr. "Language Attitudes in Independent Ukraine: Differentiation and Evolution." *Harvard Ukrainian Studies*, vol. 35, no. 1/4, 2017, pp. 265–92. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/44983544>. Accessed 22 May 2025.

⁷³ Центр Разумкова. Журнал "Національна безпека і оборона" №3-4(161-162) 2016 рік: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf

Період після 2014 року, позначений російською агресією, анексією Криму та війною на Донбасі, а з 2022 року повномасштабним вторгненням Росії, став переломним у процесі консолідації української національної ідентичності. Саме в цей період відбулося значне зростання рівня самоідентифікації українців та консолідація громадянської нації на основі спільних цінностей та протистояння зовнішній загрозі. На фоні агресії з боку Росії, в Україні відбулося безліч подій та запущені процеси, які дуже якісно впливали на формування ідентичності. Від українізації та дерусифікації, до євроінтеграційних процесів та декомунізації; розвиток мови, книгодрукування, популяризація історії через Інститут національної пам'яті. Все це призвело до формування принципово іншої моделі ідентичності. За даними щорічного моніторингу Інституту соціології НАН України "Українське суспільство: моніторинг соціальних змін" (випуск 2022 року), частка громадян, які ідентифікують себе передусім як громадянин/громадянка України, зросла з 48% у 2012 році до 64% у 2015 році й досягла 84% у 2022 році після початку повномасштабного вторгнення.⁷⁴ Цікаво також прослідкувати динаміку патріотичних настроїв за цей період: у 2014 році ми мали 86% патріотів,⁷⁵ з невеликим спадом до 83% у 2019⁷⁶, та різким ростом до 97% у 2022⁷⁷. Ці показники свідчать про те, що рівень усвідомлення себе українцями, та рівень національної ідентичності, попри все, стабільно росте.

⁷⁴Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с

⁷⁵86% українців вважають себе патріотами своєї країни - Соціологічна група "Рейтинг". Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/86-ukraintsiv-vvazhayut-sebe-patriotami-svoei-kraini-sotsiologichna-grupa-reyting> (дата звернення: 22.05.2025).

⁷⁶РБК-Україна. Більше 80% українців вважають себе патріотами. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/80-ukraintsev-schitayut-sebya-patriotami-1566383825.html> (дата звернення: 22.05.2025).

⁷⁷Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17-18 серпня 2022). *Захищена сторінка*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnya_2022.html (дата звернення: 22.05.2025).

Соціологічне дослідження Центру Разумкова демонструє кардинальну трансформацію національної ідентичності українців внаслідок російської агресії. Спостерігається різке дистанціювання від Росії та радянської спадщини: частка тих, хто вважає українців і росіян "братніми народами", знизилась з 27% до 4%, а віднесення себе до української культурної традиції зросло з 56% до 81%. Особливо помітні ці зміни у Східному та Південному регіонах, де частка україноцентричної ідентичності зросла майже вдвічі. Паралельно відбувається переосмислення ідентичності етнічними росіянами України - 53% з них тепер ідентифікують себе з українською культурною традицією (проти 21% у 2006 році).⁷⁸

Спостерігається суттєве посилення європейської ідентичності та проєвропейських орієнтацій: 51% українців відчують себе європейцями (зростання з 36%), а ЄС асоціюється з прогресом і розвитком у 84% респондентів. Водночас відбулося зближення культурної самоідентифікації жителів різних регіонів України та зростання соціальної дистанції з росіянами та білорусами. Позитивні автостереотипи українців (волелюбність, працьовитість, патріотизм) зміцнилися, що супроводжується істотним зростанням гордості за державні символи України — з 26-32% до 69-75%, демонструючи консолідацію національної ідентичності в умовах зовнішньої загрози.

Станом на 2024 рік українська національна ідентичність перебуває у складному та динамічному стані, що характеризується як процесами консолідації, так і наявністю певних внутрішніх суперечностей. На основі аналізу дослідження «Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути - всеукраїнське опитування» проведеного у 2024 році, можна стверджувати, що стрімке зростання гордості за українське громадянство з 62% у 2000 році до 91% у 2024 році відображає

⁷⁸Ідентичність громадян України: тенденції змін (травень 2023р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendantsii-zmin-traven-2023r> (дата звернення: 22.05.2025).

фундаментальні зміни в національній самосвідомості українців. Це трансформаційне зрушення можна пояснити кількома історичними та соціокультурними факторами. Помаранчева революція 2004 року та Революція Гідності 2013-2014 років стали каталізаторами пробудження громадянської свідомості, а російська агресія, що почалася з анексії Криму та війни на Донбасі у 2014 році й переросла у повномасштабне вторгнення 2022 року, значно прискорила процес національної консолідації. Зовнішня загроза змусила громадян переосмислити свою ідентичність та цінність державності, що відобразилося у різкому зростанні патріотичних настроїв навіть у традиційно російськомовних східних та південних регіонах.

Особливо показовою є регіональна динаміка — вирівнювання рівня національної гордості між різними частинами країни. Якщо раніше існували значні розбіжності між Заходом (76% у 2000 р.) та Півднем (55% у 2000 р.), то зараз ці показники майже зрівнялися (95% і 92% відповідно у 2024 р.). Східний регіон, попри частково окуповані території та безпосередню близькість до бойових дій, також демонструє різке зростання з 67% до 83%, про що йшла мова вище. Це свідчить про формування загальноукраїнської громадянської ідентичності, що виходить за межі мовних, культурних чи регіональних відмінностей, які раніше часто використовувалися як лінії розколу в українському суспільстві.

Цей процес можна розглядати як продовження формування політичної нації, коли громадянська ідентичність стає первинною стосовно етнічної чи регіональної. Українці дедалі більше визначають себе через спільні цінності, історичні випробування та бачення майбутнього, а не лише через етнокультурні маркери. Військова агресія парадоксальним чином прискорила консолідацію українського суспільства та сприяла ментальному відокремленню від пострадянської спадщини. Фактично, спостерігається історичний процес трансформації від етнокультурного до громадянського

розуміння нації, що відображає загальноєвропейські тенденції формування сучасних національних ідентичностей.

Сучасний стан української національної ідентичності характеризується безпрецедентною трансформацією та консолідацією, що відбувається у відповідь на зовнішні виклики та внутрішні процеси національного будівництва. На основі аналізу історичних етапів формування української ідентичності та актуальних соціологічних досліджень можна констатувати, що протягом останнього десятиліття відбулася кардинальна зміна як структурних елементів, так і глибинних засад національної самоідентифікації українців.

Ключовою характеристикою сучасної української ідентичності є значне посилення громадянської компоненти, що засвідчується стабільним зростанням частки громадян, які ідентифікують себе передусім як громадян України – з 48% у 2012 році до 84% у 2022 році. Особливо показовим є вирівнювання регіональних диспропорцій у рівні національної гордості, яке спостерігається в соціологічних дослідженнях 2024 року. Якщо на початку 2000-х років різниця між західними (76%) та південними (55%) регіонами становила понад 20 відсоткових пунктів, то нині ці показники фактично зрівнялися (95% і 92% відповідно), як було зазначено вище. Такі тенденції свідчать про формування сталої загальноукраїнської громадянської ідентичності, що розмиває традиційні регіональні, мовні та культурні відмінності.

Визначальним фактором актуалізації та кристалізації української ідентичності стала російська агресія, що розпочалася у 2014 році з анексії Криму та війни на Донбасі й набула масштабного характеру з повномасштабним вторгненням у 2022 році. Зовнішня загроза виступила потужним каталізатором процесів дистанціювання від російського культурного простору та деконструкції пострадянських ідентичнісних наративів. Як зазначено у цьому підрозділі вище, Соціологічні дослідження

демонструють, що частка громадян, які вважають українців і росіян "братніми народами", знизилась з 27% до критично низьких 4%, а віднесення себе до української культурної традиції зросло з 56% до 81%.

Паралельно з дерусифікацією та декомунізацією відбувається інтенсивний процес європеїзації української ідентичності. Згідно з поданою вище статистикою, зростання частки українців, які відчують себе європейцями, з 36% до 51%, а також стійкі позитивні асоціації з Європейським Союзом у 84% респондентів свідчать про формування стійкої євроінтеграційної частини національної ідентичності. Цей процес корелює з офіційним курсом держави на євроатлантичну інтеграцію та отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС.

Особливої уваги заслуговує трансформація етнокультурної ідентичності етнічних росіян України, 53% яких нині ідентифікують себе з українською культурною традицією (порівняно з 21% у 2006 році). Ця тенденція вказує на формування інклюзивної моделі української ідентичності, що ґрунтується на громадянській, а не етнічній приналежності, що відповідає загальноєвропейським тенденціям формування сучасних національних ідентичностей.

Важливим аспектом консолідації національної ідентичності є зміцнення позитивних автостереотипів українців (волелюбність, працьовитість, патріотизм) та значне зростання гордості за державні символи України з 26-32% до 69-75%. Ці процеси свідчать про формування позитивного змісту національної ідентичності, що ґрунтується не лише на протиставленні "іншому" (зокрема, російському), а й на утвердженні власних цінностей та символів.

Аналіз динаміки патріотичних настроїв також демонструє високий рівень консолідації: від 86% патріотів у 2014 році до 97% у 2022 році після початку повномасштабного вторгнення, про що йшлося раніше у цьому

підрозділі. Ці показники є безпрецедентними в новітній історії України та свідчать про завершення процесу формування політичної нації, коли громадянська ідентичність стає первинною стосовно етнічної чи регіональної.

Отже, сучасний стан української національної ідентичності характеризується завершенням переходу від етнокультурної до громадянської моделі нації, інтенсивною дерусифікацією та декомунізацією, європеїзацією, регіональною гомогенізацією ідентичнісних маркерів та безпрецедентно високим рівнем національної консолідації. Ці процеси, каталізовані зовнішньою загрозою та внутрішніми трансформаціями, формують якісно нову модель української ідентичності, що органічно поєднує громадянські, етнокультурні та європейські елементи. Такий стан створює потужне підґрунтя для подальшого розвитку України як незалежної демократичної європейської держави в постконфліктний період.

3.2 Трансформації національної ідентичності в контексті євроатлантичної інтеграції: досвід країн Західної та Східної Європи

Процес євроатлантичної інтеграції є комплексним явищем, що охоплює не лише політичні, економічні чи безпекові виміри, але й глибинні соціокультурні трансформації. Національна ідентичність як ключовий елемент самовизначення народу зазнає суттєвих змін під час інтеграційних процесів, постаючи водночас і чинником, і об'єктом змін. Для кращого розуміння перспектив розвитку української національної ідентичності в контексті євроатлантичної інтеграції, доцільно проаналізувати відповідний досвід інших європейських країн, які вже пройшли цей шлях.

У цьому підрозділі за використання інструментарію методології кейс-стаді розглядається досвід трансформації національної ідентичності чотирьох європейських країн: Іспанії та Ірландії (як представників Західної Європи) та Польщі й Хорватії (як представників Східної та Південно-Східної Європи). Вибір саме цих країн обумовлений тим, що вони демонструють різні моделі узгодження національних та європейських ідентичностей, а також мають певні історичні, культурні або політичні паралелі з Україною, що робить їхній досвід особливо релевантним для українського контексту.

Іспанський шлях до євроатлантичної інтеграції тісно пов'язаний із масштабним процесом демократизації країни після падіння диктатури Франсіско Франко. Досвід Іспанії демонструє, як євроатлантична інтеграція може стати інструментом подолання травматичного минулого та консолідації демократичних цінностей. За франкістського режиму національна ідентичність визначалася концепцією "іспанськості", що базувалася на католицизмі, кастильській мові та мілітаризованому унітаризмі з запереченням регіональних ідентичностей.⁷⁹ Після смерті Франко в 1975 році та початку демократичного транзиту процес європейської інтеграції став невіддільною частиною широкої суспільної трансформації. Як зазначає дослідник Себастьян Баріос: "Для Іспанії європейська інтеграція означала не просто зміну зовнішньополітичного курсу, а фундаментальну реконцептуалізацію національної ідентичності, відмову від франкістської моделі винятковості та ізоляціонізму на користь відкритості та плюралізму".⁸⁰

У контексті євроатлантичних інтеграційних процесів на прикладі Іспанії можна виділити декілька ключових моментів. По-перше, відбувся перехід від авторитаризму та демократії. Вступ в НАТО в 1982 та в ЄС в 1986 можна вважати свого роду гарантією незворотних демократичних перетворень. У результаті цього, на фоні повалення режиму Франко та

⁷⁹ Núñez Seixas, X. M. (2018). *Suspiros de España: El nacionalismo español 1808-2018*. Crítica.

⁸⁰ Balfour, S., & Quiroga, A. (2007). *The Reinvention of Spain: Nation and Identity since Democracy*. Oxford University Press.

інтеграції в євроатлантичний простір, демократія та демократичні цінності стали невіддільною частиною національної ідентичності іспанців. Про це також свідчать дані Eurobarometer: у 2019 році 89% іспанців вважають демократію невіддільним елементом своєї національної ідентичності, порівняно з 62% у 1980 році.⁸¹ По-друге, відчувається вплив децентралізації. Розвиток державних автономій та визнання регіональних ідентичностей як легітимних частин іспанської (каталонська, баскська, галісійська тощо.) позитивно повпливав на динаміку ідентифікації іспанців. Дослідження Центру соціологічних досліджень Іспанії показує, що з 1980 по 2020 рік частка громадян, які ідентифікують себе як "і іспанці, і представники автономної спільноти" зростає з 37% до 62%.⁸² По-третє, євроатлантичні інтеграційні процеси, зокрема інтеграція в ЄС стимулювала суттєве переосмислення франкістського періоду та громадянської війни. Завдяки прийняттю закону «Про історичну пам'ять»⁸³ у 2007 році вдалося суттєво посприяти формуванню інклюзивної національної ідентичності. По-четверте, відбулася європеїзація та інтеграція європейського виміру в національну ідентичність. Згідно з дослідженням Морено та ін., 78% іспанців визнають себе одночасно іспанцями та європейцями.⁸⁴ Аналізуючи дослідження Хосе Ігнасіо Торребланки опубліковане у 2021 році, можна визначити наступні фактори, які можна вважати ключовими в питанні успішності трансформації іспанської національної ідентичності:

1. Консенсус політичних еліт щодо європейського майбутнього країни.

⁸¹ Eurobarometer. *Language selection* | European Union. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2255> (date of access: 22.05.2025).

⁸² Centro de Investigaciones Sociológicas (2020). *Barómetro sobre identidad nacional y autonómica*. Madrid: CIS.

⁸³ Congress approves Historical Memory Bill. *thinkSPAIN*. URL: <https://www.thinkspain.com/news-spain/13882/congress-approves-historical-memory-bill> (date of access: 22.05.2025).

⁸⁴ Moreno, L., et al. (2022). "National and European Identity in Spain: Twenty Years of European Integration". *Journal of European Integration*, 44(2), 215-234.

2. Ефективна комунікаційна стратегія, що представляла євроінтеграцію як "повернення до Європи".
3. Значна економічна підтримка з боку ЄС (структурні фонди).
4. Використання євроінтеграції як інструменту модернізації та демократизації.

Як зазначає Торребланка: "Іспанський випадок демонструє, що європейська інтеграція може виступати каталізатором трансформації національної ідентичності, спрямовуючи її в бік більш відкритої, плюралістичної та інклюзивної моделі".⁸⁵

Переходячи до Ірландії, можна сказати, що вона представляє унікальний приклад трансформації національної ідентичності малої постколоніальної нації в контексті євроінтеграції. Вступивши до Європейського Економічного Співтовариства в 1973 році, країна здійснила шлях від однієї з найбідніших європейських держав до динамічної економіки, що суттєво вплинуло на національну самосвідомість. Традиційна ірландська національна ідентичність формувалася в протиставленні до Великої Британії та базувалася на тріаді: католицизм, гельська культура і республіканізм. Євроатлантична ж інтеграція стала потужним чинником трансформації цієї моделі.⁸⁶

Розглядаючи процес інтеграції Ірландії в Євроатлантичний простір, можна виділити декілька ключових аспектів трансформації національної ідентичності в Ірландії. По-перше, це диверсифікація зовнішньополітичних орієнтирів. Історично Ірландія була під сильним впливом Британської Імперії, а згодом і Великобританії. Це проявлялося у безлічі речей, починаючи з геополітичних аспектів, закінчуючи економічними. Завдяки здобуттю членства в Європейському Союзі, Ірландія змогла вийти з тіні британського впливу, та встановити прямі економічні та політичні зв'язки з

⁸⁵ Torreblanca, J. I. (2021). *La fragmentación del poder europeo y la identidad española*. Taurus.

⁸⁶ Garvin, T. (2016). *Nationalist Revolutionaries in Ireland*. Oxford University Press.

континентальною Європою, які тільки зміцніли після Брекзиту. За даними дослідження Європейської Комісії "Standard Eurobarometer 93", 85% ірландців висловлюються на підтримку членства в ЄС, що є одним з найвищих показників серед країн-членів. При цьому 72% опитаних ірландців вважають, що їхній голос має значення в ЄС, що демонструє високий рівень довіри до європейських інституцій та відчуття посилення суверенітету через участь у європейських процесах.⁸⁷ По-друге, внаслідок інтеграції в ЄС відбулася трансформація від периферійної аграрної економіки до "кельтського тигра". Ключовими факторами успіху стали: соціальне партнерство між урядом, профспілками та бізнесом з 1987 року, що забезпечило макроекономічну стабільність; глибока інтеграція в Європейський Союз; успішна промислова політика, орієнтована на залучення іноземних інвестицій; і поступова розбудова конкурентоспроможного місцевого бізнесу. Макроекономічна стабілізація, включаючи контроль над державними фінансами та приєднання до Європейського механізму валютних курсів, створила надійну основу для зростання. Результати цієї трансформації були винятковими: у десятиріччя після 1986 року реальний ВВП зростав у середньому на 4,9% щорічно, а зайнятість збільшувалася на 1,8% щороку. У 1993-1996 роках темпи зростання національного виробництва досягли безпрецедентних 7,5% щорічно, а зайнятість збільшувалася на 4,0% щороку. Значно зросла кількість іноземних компаній в Ірландії, особливо з США в галузях електроніки, фармацевтики, програмного забезпечення та фінансових послуг. Водночас посилилась конкурентоспроможність місцевих підприємств, їх експорт зростав в середньому на 11% щорічно в 1986-1995 роках. Ця економічна модель переосмислила традиційні підходи до розвитку, продемонструвавши, що соціальне партнерство та глибока інтеграція в міжнародну економіку можуть бути потужним поєднанням для малої відкритої економіки.⁸⁸

⁸⁷ European Commission (2020). Standard Eurobarometer 93: Public Opinion in the European Union. Brussels: European Commission. Retrieved from <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2262>

⁸⁸ O'Donnell R. IRELAND'S ECONOMIC TRANSFORMATION Industrial Policy, European Integration and Social Partnership. *Europea union studies*. 1998. No.2.

Трансформація економічної моделі Ірландії прямо повпливало на самосприйняття Ірландців в контексті євроінтеграції. По суті, мова іде про зміну ідентичності через економічний успіх. Про це можна зробити висновок на основі аналізу дослідження Гоногана та Волша «Наздоганяючи лідерів: ірландський заєць».⁸⁹ Економічна трансформація Ірландії стала каталізатором зміни самосприйняття ірландців — від нації, яка боролася за виживання, до сучасного, європейсько-орієнтованого суспільства з впевненим відчуттям власної гідності. Євроінтеграція в цьому контексті стала не лише економічним вектором, а й платформою для оновленої національної ідентичності. По-третє, сталася суттєва секуляризація країни та переосмислення ролі католицизму. На фоні глобалізаційних процесів, пов'язаних з інтеграцією в ЄС та НАТО змінився релігійний ландшафт країни. Як показує дослідження Інгліса, частка ірландців, які вважають католицизм невід'ємною частиною національної ідентичності, зменшилася з 85% у 1973 році до 41% у 2018 році.⁹⁰

Таким чином, євроатлантична інтеграція забезпечила Ірландії можливість вийти за межі бінарної опозиції з Британією та переосмислити свою національну ідентичність у ширшому європейському контексті. Це дозволило зберегти ключові елементи традиційної ідентичності, водночас модернізуючи її.

Переходячи до Польщі, варто зауважити, що її шлях до євроатлантичної інтеграції розпочався після падіння комуністичного режиму в 1989 році. Членство в НАТО в 1999 та ЄС у 2004 стало ключовим стратегічним пріоритетом посткомуністичної трансформації. Цей процес супроводжувався глибинними змінами в польській національній ідентичності, яка традиційно

⁸⁹ Project MUSE - Catching Up with the Leaders: The Irish Hare. *Project MUSE*. URL: <https://muse.jhu.edu/article/10363> (date of access: 22.05.2025).

⁹⁰ Inglis T. *Global Ireland: Same Difference*. *Routledge & CRC Press*. URL: <https://www.routledge.com/Global-Ireland-Same-Difference/Inglis/p/book/9780415944236?srsltid=AfmBOoqmddyOnUm2uIU9Wt8uoDu5wJwMOxuxteH0f7DO37-YLEocrJc4> (date of access: 22.05.2025).

формувався під впливом таких факторів, як католицизм, антиросійські настрої та історична пам'ять про минуле Польщі.

Аналізуючи досвід євроатлантичної інтеграції Польщі після падіння соціалістичного режиму, можна виділити декілька ключових особливостей. Трансформація польської національної ідентичності в контексті євроінтеграції пройшла через три характерні фази. В "формативному періоді" (1989-1997) після падіння комунізму сформувались два основні концептуальні підходи: "Нова Європа" – секулярне, ліберальне бачення європейської інтеграції як механізму демократизації та економічної модернізації; і "Повернення до Європи" – бачення, де Польща приєднується до європейської спільноти, зберігаючи свою унікальну ідентичність та релігійні цінності, навіть претендуючи на "євангелізацію" Європи, повертаючи їй християнські корені. У "перехідний період" (1998-2004) під час переговорів про вступ до ЄС обидва підходи трансформувались. Фрейм "Нової Європи" втрачав популярність через технічність євроінтеграційних процесів і дедалі більшу увагу до національних інтересів Польщі у перемовинах. Натомість набирало ваги розуміння євроінтеграції як інструментального шляху до прискореної модернізації, зберігаючи при цьому особливу польську ідентичність та цінності. Медіа відіграли подвійну роль – артикулюючи висхідну опозицію між єврооптимістами та євроскептиками, але водночас сприяючи загальному прийняттю інтеграції.

У "завершальній фазі" (2004-2009) після вступу до ЄС домінантною стала концепція "національних інтересів", яка частково трансформувала попередні підходи. Проєкт "IV Республіки", запроваджений партією "Право і Справедливість", підкреслював важливість захисту національних інтересів Польщі в міжнародних відносинах та спирався на республіканську традицію. Паралельно відбувалась поступова секуляризація польської ідентичності, особливо після смерті Папи Римського Івана Павла II у 2005 році, який був символом єдності нації. Хоча католицизм не зник, спостерігалось повільне

зниження ідентифікації з церквою як інституцією і послаблення тісного зв'язку між польською національною та релігійною ідентичністю, що був характерний протягом століть.⁹¹ Також, відбулася дуже сильна геополітична переорієнтація як країни загалом, так і населення. За часів перебування в складі країн Варшавського договору країна була в певному балансі «між сходом та заходом». Після падіння соціалізму почалися планомірні інтеграційні процеси до євроатлантичної спільноти. І відповідно, відбулася зміна позиції в бік чіткої євроатлантичної. Згідно з недавнім дослідженням Pew Research Center, можна прослідкувати чітку тенденцію покращення ставлення до ЄС, НАТО та США, разом з погіршенням ставлення до Росії.⁹² Також прослідковується падіння ставлення під час інших подій, зокрема гибелі Качинського, початку гібридної війни в Україні тощо. Разом з тим, це пояснюється також посиленням співпраці з «західним світом». Поляки наразі займають все сильнішу позицію серед країн заходу, посилюють стосунки з США, та отримують все більше ваги в ЄС. Це своєю чергою впливає на самоусвідомлення поляків, все більше перетягуючи їх в бік заходу.

Польський досвід демонструє суттєві парадокси трансформації національної ідентичності. По-перше, на фоні євроінтеграційних процесів активно присутній також сильний євроскептицизм. Він парадоксальним чином вбудований в євроінтеграцію та функціонує як захисний механізм збереження національної унікальності. Дослідження показують, що попри зростання євроскептицизму серед політичної еліти, польське суспільство залишається сильно проєвропейським - 82% поляків підтримують членство в

⁹¹Lewicki M., Mandes S. Changing Frameworks of National Identity in Post-communist Poland. *Religion and National Identities in an Enlarged Europe*. London, 2015. P. 39–67. URL: https://doi.org/10.1057/9780230390775_3 (date of access: 22.05.2025).

⁹²Spotlight on Poland: Negative Views of Russia Surge, but Ratings for U.S., NATO, EU Improve. *Pew Research Center*. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2022/06/22/spotlight-on-poland-negative-views-of-russia-surge-but-ratings-for-u-s-nato-eu-improve/> (date of access: 22.05.2025).

ЄС станом на 2021 рік, і лише 5% виступають проти.⁹³ До прикладу, амбасадором євроскептицизму в Польщі можна назвати партію «Право і справедливість». Партія позиціює себе, як євро-реалістична, разом з тим виступає з критикою щодо судової реформи, верховенства права та інших питань. У цьому контексті також цікавим є створення інституцій, таких як Інститут національної пам'яті, спрямованих на захист національної пам'яті. Це є свого роду реакцією на потенційну загрозу розчинення польської національної ідентичності серед «європейської». Польський випадок демонструє, що євроатлантична інтеграція не обов'язково призводить до ослаблення національної ідентичності. Навпаки, вона може стимулювати її переосмислення та модернізацію при збереженні ключових традиційних елементів.

Хорватія ж, своєю чергою, пройшла складний шлях від виходу зі складу Югославії через війну за незалежність в 1991-1995 роках до членства в НАТО у 2009 та ЄС у 2013. Цей процес супроводжувався фундаментальною трансформацією національної ідентичності, на яку вплинули як травматичний досвід війни, так і європейські цінності. Європейська інтеграція суттєво вплинула на еволюцію національної ідентичності хорватів, спричинивши глибокі структурні та світоглядні зміни в суспільстві. Цей процес можна простежити у трьох взаємопов'язаних аспектах, які демонструють перехід від закритої етноцентричної моделі до більш відкритої та інклюзивної концепції нації.

По-перше, відбувся значущий перехід від етнічного націоналізму до більш інклюзивної моделі національної ідентичності. Шовіністична риторика та політика 1990-х років, що проявлялася в дискримінаційних практиках, поступово витіснялась більш виваженим підходом. Особливо помітними стали зміни після 2000 року, коли нова політична еліта, орієнтована на

⁹³Cymer K. The rise of Euroscepticism on the political scene in Poland – the case of the party Law and Justice. *Przegląd Europejski*. 2022. No. 3-2022. URL: <https://doi.org/10.31338/1641-2478pe.3.22.6> (date of access: 22.05.2025).

європейські цінності, почала відходити від етнонаціоналістичної парадигми Туджмана. Відбулось переосмислення концепції хорватської нації не як винятково етнічної спільноти, а як політичної спільноти громадян різного етнічного походження. Визнання прав національних меншин перестало розглядатись як загроза національній єдності й натомість стало сприйматись як невід'ємна складова демократичного громадянського суспільства. Конкретні кроки до примирення з етнічними сербами включали полегшення процедури повернення біженців, відновлення майнових прав та впровадження двомовності в регіонах зі значним сербським населенням. Примирення з іншими національними меншинами також набуло системного характеру і стало частиною державної політики, що яскраво контрастувало з ексклюзивним націоналізмом попередньої доби. По-друге, спостерігалася поглиблена інституціоналізація захисту прав меншин як наслідок впровадження європейських стандартів. Створення розгалуженої системи рад національних меншин на різних рівнях (від місцевого до загальнодержавного) забезпечило формалізований механізм захисту їхніх інтересів та участі в процесах прийняття рішень. Конституційний закон про права національних меншин 2002 року став стрижнем цієї системи, запроваджуючи інноваційні механізми як культурної автономії, так і політичної репрезентації. Гарантоване забезпечення представництва меншин у політичних інституціях (парламенті, регіональних та місцевих органах влади) перетворило представників меншин з маргіналізованих груп на активних політичних гравців. Особливо символічним стало призначення представника сербської меншини на посаду віцепрезидента після виборів 2007 року, що демонструвало докорінні зміни в підході до формування владних структур. Держава також взяла на себе зобов'язання щодо стабільного та достатнього фінансування культурних ініціатив та інституцій меншин, включаючи освітні програми, ЗМІ національних меншин, культурні товариства та заходи спрямовані на збереження їхньої культурної спадщини. Ця інституціоналізація захисту прав меншин стала не просто формальною

вимогою європейських інституцій, а й реальним механізмом трансформації національної ідентичності через включення різноманіття як її органічного складника. По-третє, процес євроінтеграції каталізував фундаментальну зміну суспільного дискурсу щодо національної ідентичності. Відбувся поступовий відхід від ексклюзивної риторики на основі етнічності, що домінувала в публічному просторі 1990-х років. Мова політичних еліт, медіа та освітніх інституцій почала відображати більш інклюзивне розуміння приналежності до нації. Національні ЗМІ стали дедалі частіше висвітлювати питання меншин не в контексті проблеми чи загрози, а як питання збагачення культурного ландшафту країни. Визнання багатокультурності як цінності, а не як перешкоди на шляху національної консолідації, стало помітним трендом у публічних дискусіях. Освітня система також зазнала трансформації: підручники з історії почали пропонувати альтернативні інтерпретації недавнього конфліктного минулого, відходячи від спрощеного наративу "ми проти них". Спроби переосмислення конфліктів 1990-х років включали публічне визнання воєнних злочинів, скоєних хорватськими військовими проти сербського населення, що раніше було табуованою темою. Такий відкритий і чесний підхід до складного минулого став можливим саме завдяки європейській інтеграції, яка створила безпечний контекст для таких дискусій без загрози внутрішньої дестабілізації. Комплексний вплив євроінтеграції на національну ідентичність хорватів проявляється також у поступовому формуванні двошарової ідентичності, де національна приналежність доповнюється усвідомленням себе як частини ширшої європейської спільноти. Це не означає розмивання національної ідентичності, а радше її трансформацію та збагачення європейськими цінностями плюралізму, інклюзивності та поваги до різноманіття. Євроінтеграційні процеси створили сприятливий контекст для переосмислення травматичного досвіду 1990-х років та побудови більш зрілої моделі національної ідентичності, здатної інтегрувати різноманітні етнічні та культурні елементи без втрати своєї унікальності. Таким чином, європейська

інтеграція стала потужним каталізатором переходу від етноцентричної до громадянської моделі національної ідентичності хорватів, не лише на рівні законодавства та інституцій, але й на рівні суспільної свідомості та дискурсу. Цей процес, хоч і супроводжувався певними труднощами та опором, демонструє, як зовнішні стимули можуть сприяти позитивним внутрішнім трансформаціям у сфері колективної ідентичності.⁹⁴

Хорватський випадок унікальний тим, що євроатлантична інтеграція відбувалася паралельно з процесом державотворення та постконфліктного примирення. Це створило ситуацію, коли європейські цінності та інститути сприймалися не як зовнішній тиск, а як важливий інструмент консолідації демократії та подолання травматичного минулого.

Аналіз досвіду трансформації національної ідентичності в контексті євроатлантичної інтеграції в Іспанії, Ірландії, Польщі та Хорватії дозволяє виокремити кілька спільних тенденцій. По-перше, в усіх досліджених країнах прослідковується багаторівневий характер формування ідентичності, де європейський вимір не замінював, а доповнював національний. Євроатлантична інтеграція сприяла розвитку моделі "вкладених ідентичностей", де національна та європейська ідентичності не протиставляються, а взаємодоповнюють одна одну. По-друге, інтеграція в ЄС та НАТО не призвела до руйнування національних ідентичностей, а навпаки, стимулювала їх зміни, модернізацію та переосмислення. По-третє, у всіх чотирьох кейсах прослідковується зміцнення демократичної, громадянської компоненти національної ідентичності та відхід від етнічної ексклюзивності. По-четверте, євроатлантична інтеграція стимулювала критичне переосмислення складних і травматичних сторінок національної історії та сприяла формуванню більш зваженого ставлення до історичної спадщини. Врешті, в усіх розглянутих країнах євроатлантична інтеграція сприяла

⁹⁴ Petricusic, A. (2008). Nation-Building in Croatia and the Treatment of Minorities: Rights and Wrongs. *L'Europe en Formation*, 349 - 350(3), 135-145.
<https://doi.org/10.3917/eufor.349.0135>.

чіткому геополітичному позиціюванню та формуванню відповідних компонентів національної ідентичності.

Для України ці тенденції мають особливе значення з огляду на схожість викликів, з якими стикалися розглянуті країни: постколоніальний статус (Ірландія), посткомуністична трансформація (Польща, Хорватія), подолання авторитарного минулого (Іспанія), регіональні відмінності (Іспанія), військовий конфлікт (Хорватія). Досвід цих країн демонструє, що євроатлантична інтеграція може стати потужним каталізатором позитивної трансформації національної ідентичності, сприяючи її модернізації при збереженні ключових національних особливостей. Варто зауважити, що успішність трансформації національної ідентичності залежить від здатності суспільства та політичних еліт знайти баланс між європейськими цінностями та національними традиціями, а також від ефективності комунікаційних стратегій щодо пояснення населенню переваг євроатлантичної інтеграції.

3.3 Перспективи розвитку української національної ідентичності в контексті євроатлантичної інтеграції: SWOT-аналіз концепту

Сучасний етап розвитку України характеризується складними трансформаційними процесами, пов'язаними з євроатлантичною інтеграцією та формуванням української національної ідентичності в нових геополітичних умовах. Динамічна взаємодія між цими двома явищами створює як можливості, так і виклики для українського суспільства. SWOT-аналіз дозволяє структуровано оцінити сильні та слабкі сторони української національної ідентичності, а також визначити можливості та загрози, що виникають в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції.

S (Strengths) – Сильні сторони

Однією з сильних сторін можна виділити історичну тяглість та колосальну культурну спадщину України. Українська національна ідентичність має глибоке історичне коріння, що є важливим фактором її стійкості. Як йшлося у попередніх розділах, історія та історична пам'ять є значущим чинником формування національної самосвідомості та ідентичності. Маючи тісний зв'язок з історичним минулим народ має більше інструментарію для побудови тісних ідентичнісних зв'язків. Особливу роль відіграє багата культурна спадщина: література, музика, образотворче мистецтво, які демонструють унікальність української культури при одночасній її приналежності до європейської цивілізаційної традиції. Наприклад, творчість Лесі Українки, Тараса Шевченка, Івана Франка демонструє глибокий зв'язок із загальноєвропейськими цінностями та культурними течіями. Вплив цього можна прослідкувати на прикладі соціологічних досліджень, які вказують на ріст попиту українців на вивчення історії, що є позитивним консолідуючим фактором.⁹⁵

Національна ідентичність України тісно пов'язана з розвитком громадянського суспільства, що є важливим для євроатлантичної інтеграції. Після початку війни в Україні у 2014 році, та глибоких трансформаційних процесів, запущених Революцією Гідності, розвиток громадянського суспільства відбувається впевненими темпами. Це можна проаналізувати на основі динаміки змін Індексу сталості організацій громадянського суспільства. Станом на 2012-2013 роки індекс був на рівні 3.4 за 7-бальною шкалою, де 1 - найвищий бал.⁹⁶ Через 6 років, у 2019, ми маємо індекс на

⁹⁵ КМІС. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ результати соціологічного опитування дорослих жителів України. *КМІС*. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/news/20230320_d2/UCBI_History2023_rpt_UA_fin.pdf (дата звернення: 22.05.2025).

⁹⁶ Індекс сталості розвитку організацій громадянського суспільства 2013 | Громадський Простір. *Громадський Простір | Усе для третього сектору в одному порталі*. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=indeks-stalosti-rozvytku-orhanizatsij-hromadyanskoho-suspilstva-2013> (дата звернення: 22.05.2025).

рівні 3.2⁹⁷, а уже у 2022 - 3.1.⁹⁸ У 2023 - 3.0⁹⁹. Покращення Індексу сталості організацій громадянського суспільства України з 3.4 у 2012-2013 роках до 3.0 у 2023 році свідчить про поступове зміцнення та інституціоналізацію громадського сектору, що безпосередньо пов'язано з посиленням національної ідентичності українців. Особливо помітна позитивна динаміка після 2014 року та повномасштабного вторгнення 2022 року, коли громадянське суспільство продемонструвало безпрецедентну здатність до мобілізації, самоорганізації та ефективної співпраці з державою.

Ці дані відображають трансформацію української національної ідентичності через посилення громадянської свідомості, волонтерства та активізму. Поліпшення показників стійкості громадських організацій показує, що українське суспільство не лише зберігає свою згуртованість перед зовнішніми загрозами, але й розвиває інституційну спроможність, що є фундаментом для сталого розвитку демократичної держави з міцною національною ідентичністю, заснованою на спільних цінностях та громадянській відповідальності.

Разом з тим, прослідковується істотний рівень консолідації суспільства навколо європейських цінностей та євроінтеграції загалом. Як показує дослідження Центру Разумкова за 2024 рік, існує значне зростання підтримки українцями вступу до ЄС та НАТО порівняно з довоєнним періодом. У разі референдуму щодо ЄС, 81% українців взяли б участь і 88% з них проголосували б "за" (порівняно з 69% явкою і 78% підтримкою до війни).

⁹⁷ ДетекторМедіа. Індекс сталості організацій громадянського суспільства в Україні зростає – дослідження. *cs.detector.media*. URL:

<https://cs.detector.media/infospace/texts/182667/2020-11-20-indeks-stalosti-organizatsiy-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukraini-zrostaie-doslidzhennya/> (дата звернення: 22.05.2025).

⁹⁸ ДетекторМедіа. Україна покращила показник сталості організацій громадянського суспільства. *cs.detector.media*. URL:

<https://cs.detector.media/law-and-money/texts/185703/2023-10-26-ukraina-pokrashchyla-pokaznyk-stalosti-organizatsiy-gromadyanskogo-suspilstva/> (дата звернення: 22.05.2025).

⁹⁹ Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023–2024 роках : аналіт. доп. / [Каплан Ю., Скворцова В., Валевський О. та ін.] ; за ред. В. Потапенка, Ю. Каплан, Ю. Тищенко, В. Токмана. – Київ : НІСД, 2024. – 47 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.15>

Подібна тенденція спостерігається щодо НАТО: 82% явка і 86% підтримка, з найвищими показниками в Західному регіоні та найнижчими в Південному.¹⁰⁰ На фоні зростаючої загрози з боку Росії, єдиною альтернативою є Євроатлантичний блок та орієнтація на нього. Агресія Росії, як не дивно, позитивно позначається на національній ідентичності в цьому контексті, адже спільність в баченні майбутнього серед населення українців є доволі потужним консолідуючим фактором.

Також, прослідковується зростання рівня європейської самоідентифікації українців. Аналіз наведених статистичних даних Центра Разумкова демонструє стійке зростання європейської самоідентифікації українців: з 36% у 2005 році до 49% у 2024 році (+13%), з відповідним зменшенням частки тих, хто не відчуває себе європейцем, з 58% до 45% (-13%). Особливо помітними є зміни після початку повномасштабного вторгнення: якщо у 2021 році європейцями себе вважали 41% опитаних (проти 49% тих, хто такої ідентифікації не мав), то вже у 2024 році їх частка зросла до 49% (+8%), перевищивши вперше за період досліджень частку тих, хто себе європейцями не вважає (45%, -4%).¹⁰¹ Ці дані свідчать про суттєву трансформацію суспільної свідомості в напрямку європейської ідентичності, що відображає глибинні соціокультурні процеси, пов'язані як з євроінтеграційними прагненнями України, так і з переосмисленням національної ідентичності в контексті війни, яка стала потужним каталізатором проєвропейської самоідентифікації українців.

¹⁰⁰ Підтримка громадянами вступу України до Європейського Союзу та НАТО. Ставлення до іноземних держав. Ставлення до мирних переговорів (вересень 2024р.). *Центр Разумкова*.

URL:<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pidtrymka-gromadianamy-vstupu-ukrainy-do-yevropeiskogo-soiuzu-ta-nato-stavlennia-do-inozemnykh-derzhav-stavlennia-do-myrnykh-peregovoriv-veresen-2024r> (дата звернення: 22.05.2025).

¹⁰¹ Підтримка громадянами вступу України до Європейського Союзу та НАТО. Ставлення до іноземних держав. Ставлення до мирних переговорів (вересень 2024р.). *Центр Разумкова*.

URL:<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pidtrymka-gromadianamy-vstupu-ukrainy-do-yevropeiskogo-soiuzu-ta-nato-stavlennia-do-inozemnykh-derzhav-stavlennia-do-myrnykh-peregovoriv-veresen-2024r> (дата звернення: 22.05.2025).

Серед сильних сторін також можна виділити доволі високий рівень стійкості національної ідентичності. Попри безліч викликів, як внутрішніх, так і зовнішніх, попри гібридну війну з Росією, попри повномасштабне вторгнення українська ідентичність залишається вкрай стійкою та продовжує розвиватися. Дослідження Центру Разумкова свідчать про зростання рівня національної самоідентифікації українців, попри складні умови. Станом на 2024 рік більше 91% опитаних пишаються українським громадянством. Для порівняння, у 2015 році таких людей було лише 62%.¹⁰²

W (Weaknesses) – Слабкі сторони

Попри значний рівень консолідації суспільства та доволі потужну національну ідентичність, регіональні відмінності у сприйнятті національної ідентичності все ще існують. До прикладу, з того ж дослідження Центру Разумкова: «Пишаються українським громадянством 95% жителів Західного регіону, 93% жителів Центрального регіону, 92% жителів Південного регіону та 83% жителів Східного регіону.»¹⁰³ Схожа розбіжність проглядається у більшості показників. До прикладу, в питаннях етнічної ідентичності теж присутня доволі сильна розбіжність: Порівняно з 2017 р. не змінилася самооцінка жителів Західного регіону (там 89% респондентів відносять себе лише до однієї національності), зросла частка таких у Центральному (з 82% до 86%), Південному (з 61% до 78,5%) та Східному (з 58% до 74%) регіонах. Частка людей з бінарною ідентичністю зменшилася у Західному регіоні (з 6% до 2%), у Південному регіоні (з 24% до 12%) та у Східному регіоні (з 19% до 10%), у Центральному регіоні їх частка не змінилася на статистично значущому рівні (відповідно 6% і 8%).»¹⁰⁴ Ці відмінності, хоч і не є кричущо

¹⁰² Так само

¹⁰³ Підтримка громадянами вступу України до Європейського Союзу та НАТО. Ставлення до іноземних держав. Ставлення до мирних переговорів (вересень 2024р.). *Центр Разумкова*.

URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pidtrymka-gromadianamy-vstupu-ukrainy-do-yevropeiskogo-soiuzu-ta-nato-stavlennia-do-inozemnykh-derzhav-stavlennia-do-murnykh-peregovoriv-veresen-2024r> (дата звернення: 22.05.2025).

¹⁰⁴ Так само

значними, все одно створюють певні виклики для формування національної ідентичності. Подібні відмінності грають на руку зовнішнім акторам. До прикладу, це стає інструментом гібридної війни Росії, а також активно використовується Угорщиною в питаннях Закарпаття.

Питання мовної політики також залишається чутливим аспектом української національної ідентичності. За даними дослідження групи «Рейтинг»: «Рівень мовної самоідентифікації українців стабільно зростає. Війна, як виклик для всього суспільства тільки прискорить цей процес. Українська мова як один із наріжних каменів державності сьогодні лише зміцнюється і лінії протистояння у цьому питанні зникають. Перехід на українську у побуті відбувається еволюційно. Руйнування міфу про «братній народ», ізоляція росії від світового культурного та інформаційного контексту лише сприятимуть його пришвидшенню в українському суспільстві. «Мовна проблема» та намагання розпочинати дискусії навколо цієї теми не мають підтримки у більшій частині населення. Ця проблема носить суто політичний і частково локальний характер. Попри це, більшість громадян, незалежно від мови спілкування, усвідомлюють, що у нас один спільний ворог – росія, яка намагається знищити нашу державність. Найбільш постраждалими від дій агресора є саме російськомовні міста сходу. В лавах Збройних сил України поруч воюють україномовні та російськомовні і вони об'єднані єдиною метою – перемогою над ворогом. Після перемоги можна очікувати продовження змін у мовній самоідентифікації громадян та розширення сфери використання української мови у всіх сферах.»¹⁰⁵ Подібна ситуація створює дуже багато викликів для стабільності ідентичності в контексті євроінтеграційних процесів. Через суттєвий розрив між декларативною підтримкою української мови та її фактичним використанням в повсякденному житті, культурний простір є неоднорідним, що прямо впливає

¹⁰⁵ Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). Соціологічна група Рейтинг. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html (дата звернення: 22.05.2025).

на те, наскільки українська національна ідентичність здатна протистояти розмиванню в умовах євроатлантичної інтеграції.

Певні елементи радянської ментальності все ще впливають на суспільну свідомість частини українців, особливо старшого покоління. Патерналістські очікування, недовіра до державних інститутів, амбівалентне ставлення до індивідуальної свободи та відповідальності іноді ускладнюють адаптацію до євроатлантичних цінностей. Радянський спадок мав глибокий деструктивний вплив на українську національну ідентичність. Комуністична ідеологія та радянська дійсність спричинили нівелювання та спотворення базових цінностей української ментальності через тотальну ідеологізацію, геноцид, фізичне винищення національної еліти, політику русифікації та заборону релігії. Це призвело до формування таких негативних рис, як пасивність, безвідповідальність, патерналізм, комплекс меншовартості та низька здатність приймати самостійні рішення.¹⁰⁶

Наслідки цього впливу досі відчутні в українському суспільстві – майже 30% населення підтримують східний вектор розвитку, а значна частина громадян, особливо на Сході та Півдні України, ностальгують за радянським минулим. Подолання цього спадку потребує як матеріальних змін (успішні реформи, децентралізація, євроінтеграція), так і духовного відродження через інформаційно-просвітницьку діяльність (патріотичне виховання, формування нової української ідентичності, заснованої на національних цінностях). Події Помаранчевої революції та Революції Гідності стали поштовхом до пробудження національної самосвідомості, однак для повного подолання радянського спадку необхідні час, виважена державна політика та активна громадянська позиція українців. Також, як уже було неодноразово згадано, в умовах гібридної війни з Росією подібні речі не грають на руку стабільності

¹⁰⁶ Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2019. Випуск 24, с. 25-31 Visnuk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 24, p. 25-31

ідентичності, що своєю чергою створює ще більші виклики в контексті євроатлантичної інтеграції.

Українська національна ідентичність залишається вразливою до зовнішніх інформаційних впливів. На основі дослідження Громадянської мережі “Опора”, медіаграмотність українців демонструє змішані тенденції з певними слабкими сторонами, що можуть впливати на стабільність національної ідентичності в контексті євроатлантичної інтеграції. Найбільш помітним є домінування соціальних мереж (77,9%) як основного джерела інформації, особливо Telegram (71,3%), який особливо популярний на Сході та Півдні України.¹⁰⁷ Ця залежність від соціальних платформ, які часто можуть бути джерелом неперевіреної інформації, створює вразливість до дезінформації та іноземних впливів, особливо враховуючи високий рівень довіри до соцмереж, який майже зрівнявся з телебаченням. Спостерігається значна фрагментація інформаційного поля за віковою та регіональною ознаками. Молодша аудиторія надає перевагу соціальним мережам і менше довіряє традиційним ЗМІ, тоді як старша частіше обирає телебачення та радіо. Регіональний розподіл також показує різницю між Сходом/Півднем та Заходом/Центром у виборі інформаційних джерел, що може призводити до формування різних інформаційних бульбашок та перешкоджати формуванню єдиного національного нарративу, важливого для євроатлантичних прагнень України. Викликає занепокоєння зростання кількості респондентів, які не довіряють жодному з джерел інформації (до 8%), особливо серед старших вікових категорій.

Така інформаційна відчуженість може створювати простір для маніпуляцій та ускладнювати донесення важливої інформації щодо євроатлантичної інтеграції. Водночас спостерігається недостатня

¹⁰⁷Медіаспоживання українців: другий рік повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. *ОПОРА - Громадянська мережа - вибори в Україні - Election in Ukraine*. URL: https://www.oporaua.org/polit_ad/mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-drugii-rik-povnomasshtabnoyi-viini-24796 (дата звернення: 22.05.2025).

популярність аналітичних джерел інформації та критична оцінка контенту, що вказує на потребу в посиленні медіаосвіти, розвитку критичного мислення та створенні механізмів верифікації інформації для посилення стійкості інформаційного простору України та консолідації суспільства навколо європейських цінностей.

О (Opportunities) – Можливості

Євроінтеграційні процеси відкривають широкі можливості для культурного обміну та освітньої співпраці. Згідно з даними, кількість українських студентів, які беруть участь у програмі Erasmus+ за останні роки значно збільшується. Окрім того, в рамках програми розширюють спроможність приймати більше студентів та реалізовувати більше освітніх процесів.¹⁰⁸ Це сприяє формуванню нового покоління українців з глибоким розумінням європейських цінностей та практик. Участь у подібних обмінах та освітніх проєктів дуже позитивно позначається на посиленні зв'язків між ЄС та Україною. Студенти переймають досвід та європейські цінності, інтегруючи їх у свій світогляд та стаючи рупорами європейського культурного простору на своєму рівні. Разом з тим, майже 400 тисяч українських учнів перебувають на навчанні за кордоном, згідно з даними МОН.¹⁰⁹ Це теж позитивно впливає на самоідентифікацію нового покоління українців, інтегруючи європейські цінності в їх світогляд. Хоча, це має за собою також і певні виклики, пов'язані з тим, що більшість цих учнів — біженці, які мають загрозу втратити українську ідентичність в результаті асиміляції.

¹⁰⁸ ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТИ В ЄС – National Erasmus+ Office in Ukraine. *National Erasmus+ Office in Ukraine*. URL: <https://erasmusplus.org.ua/news/vijna-rosiyi-proty-ukrayiny-ukrayinski-studenty-v-yes/> (дата звернення: 22.05.2025).

¹⁰⁹ Майже 400 тисяч українських учнів перебувають за кордоном – МОН » Профспілка працівників освіти і науки України. *Профспілка працівників освіти і науки України*. URL: <https://pon.org.ua/novyny/10674-maizhe-400-tysiach-ukrainskykh-uchniv-perebuvaut-za-kordonom-mon.html> (дата звернення: 22.05.2025).

Євроатлантичні інтеграційні процеси суттєво вплинули на трансформацію концепції української національної ідентичності, сприяючи переходу від етноцентричної моделі до більш інклюзивної громадянської. Цей перехід характеризується визнанням культурного та етнічного різноманіття України як цінного ресурсу, а не загрози національній єдності. Важливим аспектом цієї трансформації стало розширення розуміння "українськості" за межі суто етнічних чи мовних критеріїв, з акцентом на спільних громадянських цінностях, конституційних правах та відповідальності перед державою та суспільством. Євроінтеграційні прагнення України стимулювали зміну політичного дискурсу щодо національної ідентичності, який став більш орієнтованим на цінності демократії, прав людини та верховенства права. Цей процес супроводжується критичним переосмисленням історичної пам'яті та національних наративів, що сприяє формуванню більш збалансованого та інклюзивного погляду на минуле. Одночасно відбувається посилення громадянського суспільства, яке активно виступає за визнання прав різних етнічних, релігійних та соціальних груп, що є важливим компонентом інклюзивної моделі національної ідентичності в європейському контексті. Особливої інтенсивності процес формування інклюзивної моделі національної ідентичності набув після Революції Гідності та в контексті протидії російській агресії. Спільний досвід захисту суверенітету та територіальної цілісності країни сприяв консолідації громадян різного етнічного походження навколо ідеї незалежної європейської України. Цей процес супроводжується деколонізацією національної свідомості та відмовою від радянських та імперських наративів, при одночасному розвитку європейської складової української ідентичності.

Реформи, пов'язані з євроатлантичною інтеграцією, відкривають перед Україною унікальні можливості для інституціоналізації ключових елементів національної ідентичності через модернізацію правової системи, освітньої галузі та культурної політики. Цей процес дозволяє не лише формалізувати, але й закріпити на державному рівні ті аспекти української ідентичності, які

співзвучні з європейськими цінностями — повагу до прав людини, верховенство права та культурне різноманіття. Завдяки євроінтеграційним реформам відбувається своєрідна "легітимізація" української ідентичності в європейському контексті, що посилює її стійкість в умовах зовнішніх загроз та внутрішніх трансформаційних процесів. Адаптація українського законодавства до норм Європейського Союзу створює міцний фундамент для закріплення демократичних цінностей як невід'ємної частини національної ідентичності українців. Цей процес передбачає не механічне копіювання європейських законів, а їх органічну інтеграцію з урахуванням національної специфіки, історичного досвіду та сучасних викликів. Імплементация європейських стандартів у сферах захисту прав людини, свободи слова, незалежності судової влади та боротьби з корупцією поступово трансформує ціннісне поле української ідентичності, посилюючи в ній демократичні компоненти та підвищуючи стійкість українського суспільства перед авторитарними впливами. Таким чином, євроінтеграційні реформи не лише модернізують державні інституції, але й сприяють еволюції самоусвідомлення українців як європейської нації.

T (Threats) – Загрози

Процес євроатлантичної інтеграції України відбувається в умовах складних геополітичних викликів. Зовнішній тиск з боку третіх країн залишається суттєвою загрозою для консолідації української національної ідентичності та реалізації євроатлантичного курсу. Зокрема у цьому контексті варто згадати гібридні впливи з боку Росії. Перша, коштом просування проросійських наративів та інформаційних кампаній суттєво підриває суспільні настрої українців, деструктивно впливаючи на єдність населення. Гібридні заходи, такі як дезінформація, пропаганда та ПСОО негативно впливають на суспільні настрої. У зв'язку з проблемами з медіаграмотністю,

про що говорить дослідження Детектор Медіа, ці заходи часто мають успіх.¹¹⁰ До прикладу, частішають випадки підпалів військових авто, росте рівень недовіри до влади, зокрема до президента (в кінці 2024 - початку 2025 року)¹¹¹. Як зазначає Центр Протидії Дезінформації - «Основні завдання російської пропаганди на нинішньому етапі зводяться до того, щоб зруйнувати внутрішню єдність українського суспільства та підірвати довіру між Україною та її партнерами.»¹¹² Усе це суттєво дестабілізує єдність суспільства, і, як наслідок, національну ідентичність, що становить серйозну загрозу її розмивання в євроатлантичних інтеграційних процесах.

Євроатлантична інтеграція України, попри її беззаперечні геополітичні та економічні переваги, несе із собою потенційний ризик гомогенізації національної ідентичності, себто процесу уніфікації та стандартизації національних уявлень, цінностей і символів з метою створення єдиного, внутрішньо узгодженого ідентитарного наративу. Поступова адаптація до європейських норм та стандартів може послабити унікальні культурні практики й традиції, які формувалися протягом століть і становлять основу української самобутності. Посилення культурного обміну та гармонізація законодавства з європейськими нормами, хоч і сприяє модернізації, водночас може призвести до розмивання місцевих особливостей, діалектів, та народних звичаїв. Водночас глобалізаційні процеси підсилюють споживацьку культуру та універсалізацію цінностей, що відображається в поступовому витісненні локальних культурних практик та їх заміщенні глобальними трендами. Це особливо помітно серед молодшого покоління українців, яке

¹¹⁰ГО «Детектор медіа». Індекс медіаграмотності українців 2020–2024 (п'ята хвиля).

detector.media. URL:

<https://detector.media/infospace/article/240621/2025-05-06-indeks-mediagramotnosti-ukrainsiv-za-2024-rik/> (дата звернення: 22.05.2025).

¹¹¹Прес-релізи та звіти - Динаміка довіри Президенту В. Зеленському в 2019-2025 роках та ставлення до проведення виборів. *Домашня сторінка КМІС*. URL:

<https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1529&page=1> (дата звернення: 22.05.2025).

¹¹²Як росія підриває Україну зсередини. *Центр Протидії Дезінформації*. 08.10.2023. URL: <https://cpd.gov.ua/main/yak-rosiya-pidryvaye-ukrayinu-zseredyny/>.

активно переймає західні патерни споживання, культурні уподобання та моделі соціальної взаємодії. Такі тенденції у довгостроковій перспективі можуть призвести до ситуації, коли національні особливості збережуться лише у формі фольклоризованих елементів, відірваних від реального життя та соціальних практик. Критично важливим викликом для України стає пошук балансу між інтеграцією до євроатлантичних структур та збереженням власної культурної самобутності. Завдання полягає не в ізоляціонізмі чи відмові від європейських цінностей, а у свідомому поєднанні європейської ідентичності з власним національним нарративом та культурними традиціями.

Високий рівень міграції також створює серйозні виклики. За даними Міністерства закордонних справ, закордоном наразі перебуває близько 7.7 мільйона громадян.¹¹³ Це створює з одного боку багато можливостей (культурний обмін, лобювання інтересів, фінансові надходження), з іншого боку, багато викликів для розвитку ідентичності. Більшість з цих людей потроху асимілюються в країнах, де вони перебувають, втрачаючи ідентичність. Особливо це стосується дітей, які зростають майже повністю поза українським простором і часто уже навіть не володіють українською мовою. Разом з тим, до початку повномасштабного вторгнення була популярна трудова міграція. У 2019 - 2021 роках близько 3 мільйонів українців працювали за кордоном на постійній основі, ще 7-9 мільйонів на сезонній.¹¹⁴ Тривале перебування за межами України може призвести до послаблення зв'язків з українською культурою та ідентичністю, особливо серед молоді.

¹¹³ Куницький О. За кордоном перебуває близько 7,7 мільйона українців - МЗС – DW – 04.12.2024. *dw.com*. URL: <https://www.dw.com/uk/za-kordonom-perebuvaе-blizko-77-miljona-ukrainciv-mzs/a-70957982> (дата звернення: 22.05.2025).

¹¹⁴ Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019-2021 роках. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax> (дата звернення: 22.05.2025).

На основі проведеного аналізу можна виділити дорожню карту використання сильних та слабких сторін для реалізації можливостей.

По-перше, необхідно реалізовувати можливості, які дає євроатлантична інтеграція, спираючись на використання сильних сторін. Зважаючи на багату історичну та культурну спадщину України є сенс використовувати її у контексті культурної дипломатії для посилення присутності в євроатлантичному культурному просторі. За рахунок великої діаспори та істотної кількості українців за кордоном важливо реалізувати потенціал громадянського суспільства для поглиблення культурної та освітньої інтеграції з ЄС, та лобювання наших інтересів в країнах НАТО. Також необхідно суттєво покращувати інституційну спроможність підтримки української національної ідентичності в контексті євроатлантичної інтеграції.

По-друге, необхідно сфокусуватися на подоланні слабких сторін. Зокрема, спрямувати зусилля на розробку проект, спрямованих на подолання регіональних відмінностей та формування спільної ідентичності. Це важливо в умовах євроінтеграційних процесів, оскільки фрагментована ідентичність більш вразлива до розмивання в умовах злиття з ЄС та НАТО. Окремо важливо інвестувати ресурси в посилення інформаційної стійкості суспільства. Необхідно розвивати медіаграмотність в суспільстві та критичне мислення. Особливо в контексті гібридної війни з боку Росії та неоднозначної позиції окремих членів євроатлантичної спільноти щодо інтеграції України в цей простір. Також, важливо розвивати культурні проекти, що поєднують традиційні елементи української культури з сучасними європейськими практиками.

По-третє, важливо реалізувати сильні сторони для мінімізації загроз. Розвиток культури прямо впливає на зниження ризиків культурної гомогенізації. За прикладом Польщі, згаданим в попередньому підрозділі, необхідно побудувати потужну структуровану культурну базу, яка унеможливорює розмивання під час інтеграції в євроатлантичний культурний

простір. В умовах геополітичного протистояння з Росією необхідно консолідувати суспільство навколо європейських цінностей, інтегрувавши їх в ціннісний масив нації, тим самим зменшивши ризики поляризації суспільства. Важливо також зосередитися на розробці програм культурної реінтеграції українців за кордоном, які були вимушені покинути країну через війну, та їх дітей. Це важливий ресурс, який має широкий інструментарій для лобювання українських інтересів за кордоном. Разом з тим він є носієм ідентичності, та при правильному підході може стати запобіжником від розмивання ідентичності в умовах інтеграції.

По-четверте, варто мінімізувати вплив слабких сторін для уникнення загроз. Перш за все, в контексті великої кількості мігрантів, варто створити інклюзивні економічні можливості в Україні для а) зменшення рівня міграції; б) попередження великого відтоку населення після війни; в) нівеляції демографічних викликів; г) стимуляції мігрантів до повернення на батьківщину. За час перебування закордоном їх ідентичність має властивість гомогенізуватися, а демографічні процеси в Україні ще більше страждають. Саме тому їх повернення в український ідентичнісний простір дозволить, по-перше, зберегти різноманіття ідентичності, по друге, набути стійкості в умовах інтеграційних процесів. Також, варто вкладатися розвиток мультикультурних освітніх програм, що поєднують повагу до української ідентичності з європейськими цінностями різноманіття та інклюзії. Необхідно створити умови, в яких українська ідентичність не буде конфліктувати з європейською, а органічно інтегруватися. Іншими словами, необхідно створити умови для конструктивного співіснування дискурсів. Також, варто посилити стратегічні комунікації для протидії зовнішнім інформаційним впливам, які спрямовані на підрив національної єдності. Зараз це прослідковується в діяльності Росії, Словаччини та Угорщини. Через розхитування внутрішньо суспільної ситуації в країні, базуючись на сепаратистських наративах, відбувається розхитування внутрішньої

стабільності в питання ідентичності, що своєю чергою негативно впливає на стан ідентичності під час інтеграційних процесів.

SWOT-аналіз перспектив розвитку української національної ідентичності в контексті євроатлантичної інтеграції демонструє складну взаємодію внутрішніх і зовнішніх факторів. Українська національна ідентичність має значний потенціал для розвитку в умовах євроатлантичної інтеграції, спираючись на історичну тяглість, сильне громадянське суспільство та консолідацію навколо європейських цінностей. Водночас існують суттєві виклики, пов'язані з регіональними відмінностями, мовно-культурними суперечностями, посттоталітарною спадщиною та інформаційною вразливістю. Євроатлантична інтеграція відкриває нові можливості для культурної та освітньої співпраці, розвитку інклюзивної моделі національної ідентичності та культурної дипломатії.

Однак процес інтеграції супроводжується такими загрозами, як геополітичні виклики, ризик культурної гомогенізації, економічні труднощі та демографічні проблеми, пов'язані з трудовою міграцією. Саме тому стратегічний підхід до розвитку української національної ідентичності в контексті євроатлантичної інтеграції повинен базуватися на ефективному використанні наявних переваг, усуненні внутрішніх слабкостей, максимальному використанні можливостей, що відкриваються, та мінімізації зовнішніх загроз. Такий підхід дозволить Україні зберегти та розвинути свою унікальну національну ідентичність, одночасно інтегруючись у європейську та євроатлантичну спільноту.

Висновки

Для досягнення поставленої мети дослідження було виконано наступні завдання:

Було схарактеризовано концепцію національної ідентичності, спираючись на праці Е.Сміта, Е.Гелнера та Е.Ренана. Було встановлено, що національна ідентичність — це набір культурних, територіальних, історичних, юридичних, політичних чинників, які конструюють середовище, у якому індивіди почувають себе частиною чогось більшого, частиною певної спільноти, згуртованої на основі певних конкретних елементів. Це середовище надає індивідам сенсу існування, регулює їх діяльність, визначає спосіб життя та, і це є основним, є абсолютною підставою для консолідації.

Було розглянуто феномен національної ідентичності з погляду соціального конструктивізму. Було встановлено, що нація не є реальною соціологічною спільнотою з об'єктивними ознаками, натомість - це уявна, або сконструйована внаслідок дії низки зовнішніх та внутрішніх інструментів у різних дискурсах: історичному, політичному, літературному. Визначено, що національна ідентичність конструюється агентами ідентифікації, які мають істотний вплив на її формування через низку шляхів та способів. До цих агентів відноситься влада, суспільство, індивіди.

Обґрунтовано переваги кейс-стаді, дискурс-аналізу та SWOT-аналізу для дослідження національної ідентичності. Було встановлено, що кейс-стаді дозволяє не тільки розглянути проблематику комплексно з урахуванням усіх можливих її аспектів, а й прослідкувати вплив різноманітних чинників на досліджуване явище. Дискурс-аналіз, у поєднанні з кейс-стаді надає можливість сформулювати більш комплексне розуміння сутності національної ідентичності. SWOT-аналіз допоміг якісно проаналізувати перспективи розвитку української національної ідентичності, її сильних, слабких сторін, а також можливостей та викликів у контексті євроатлантичної інтеграції.

Було розглянуто націоналізм у ролі фактору, що напряду визначає процес формування національної ідентичності в окремій спільноті. Було доведено, що національна ідентичність є невід'ємним складником націоналізму, як ціннісно-ідеологічного явища. Відповідно, усі процеси, які відбуваються під час формування та трансформування національної ідентичності напряду залежать від основних компонентів націоналізму.

Було розглянуто низку зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливають на формування національної ідентичності в Україні. Революції в Україні, війна на сході 2014 - 2022 років, діяльність Інституту національної пам'яті, місця пам'яті та історична пам'ять, як така - це каталізатори суспільної свідомості, які ініціюють суспільні зміни, екстраполюють цінності на загал та формують спільний ідентичнісний простір у спільноті.

Було визначено, що повномасштабне вторгнення Росії 2022 року було дуже потужним чинником, який вплинув на формування ідентичності. Завдяки консолідації навколо спільного ворога процеси ідентифікації в Українців запустилися з більшою силою. Також, це пришвидшило євроатлантичні інтеграційні процеси, які суттєво вплинули на стан ідентичності, трансформуючи та реформуючи її.

Було встановлено, що українська національна ідентичність зазнала трансформації від етнокультурної до громадянської моделі, особливо після 2014 року. Соціологічні дослідження фіксують консолідацію національної самосвідомості під впливом зовнішньої агресії, що виявляється у зростанні громадянської самоідентифікації до 84%, нівелюванні регіональних відмінностей, дистанціюванні від російського культурного простору та інтенсивній європеїзації, формуючи підґрунтя для розвитку України як незалежної європейської держави.

На основі аналізу євроатлантичної інтеграції Іспанії, Ірландії, Польщі та Хорватії було визначено, що цей процес модернізує, а не нівелює

національну ідентичність через формування "вкладених ідентичностей". Спільними тенденціями стали: посилення демократичного й громадянського компонентів, відхід від етнічної ексклюзивності, переосмислення історичних наративів і чітке геополітичне позиціонування. Для України цей досвід цінний через схожість викликів: постколоніальний статус, посткомуністична трансформація, подолання авторитаризму, регіональні відмінності та військові конфлікти. Успіх такої трансформації залежить від балансу європейських цінностей з національними традиціями та ефективною комунікацією з населенням.

На основі проведеного SWOT-аналізу української національної ідентичності в контексті євроатлантичної інтеграції було встановлено, що перспективи розвитку української ідентичності характеризуються складною взаємодією внутрішніх і зовнішніх факторів. Спираючись на такі сильні сторони, як історична тяглість, потужна культурна спадщина, розвинуте громадянське суспільство та консолідація навколо європейських цінностей, українська ідентичність має значний потенціал для зміцнення в умовах євроінтеграції. Водночас для успішного подолання слабких сторін (регіональні відмінності, мовні питання, радянська ментальна спадщина, інформаційна вразливість) та мінімізації зовнішніх загроз (геополітичний тиск, культурна гомогенізація, міграційні виклики) необхідно сформувавши стратегічний підхід, спрямований на ефективне використання можливостей євроатлантичної інтеграції для формування інклюзивної моделі національної ідентичності, яка органічно поєднуватиме українську самобутність із європейськими цінностями та зможе протистояти викликам глобалізації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Assmann, A., & Clift, S. (2015). *Shadows of Trauma: Memory and the Politics of Postwar Identity*. Fordham University Press.
2. Balfour, S., & Quiroga, A. (2007). *The Reinvention of Spain: Nation and Identity since Democracy*. Oxford University Press.
3. BELL D. A. *Cult of the Nation in France: Inventing Nationalism, 1680-1800*. Harvard University Press, 2009. 320 p.
4. Berger P. L., Luckmann T. *Social Construction of Reality: Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penguin Books, Limited, 1979.
5. Bourdieu, P. (1989). *Social Space and Symbolic Power*. *Sociological Theory*
6. Brubaker R. *Ethnicity without Groups*. Harvard University Press, 2004. URL: <https://doi.org/10.4159/9780674258143> (date of access: 22.05.2025).
7. Centro de Investigaciones Sociológicas (2020). *Barómetro sobre identidad nacional y autonómica*. Madrid: CIS.
8. Congress approves Historical Memory Bill. *thinkSPAIN*. URL: <https://www.thinkspain.com/news-spain/13882/congress-approves-historical-memory-bill> (date of access: 22.05.2025).
9. Cymer K. The rise of Euroscepticism on the political scene in Poland – the case of the party Law and Justice. *Przegląd Europejski*. 2022. No. 3-2022. URL: <https://doi.org/10.31338/1641-2478pe.3.22.6> (date of access: 22.05.2025).
10. Eley G., Gellner E. Nations and Nationalism. *Contemporary Sociology*. 1984. Vol. 13, no. 6. P. 767. URL: <https://doi.org/10.2307/2070853> (date of access: 22.05.2025).
11. Eurobarometer. *Language selection | European Union*. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2255> (date of access: 22.05.2025).
12. European Commission (2020). *Standard Eurobarometer 93: Public Opinion in the European Union*. Brussels: European Commission. Retrieved from <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2262>
13. Garvin, T. (2016). *Nationalist Revolutionaries in Ireland*. Oxford University Press.
14. George A. *Case studies and theory development in the social sciences / A. George, A. Bennett*. – Cambridge: MIT Press, 2007.
15. Hobsbawm E. J. *Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality*. 2nd ed. Cambridge [England] : Cambridge University Press, 1992. 206 p.
16. Hussein, A. H., & Alsaaidh, F. (2017). *SWOT Analysis: A Theoretical Review*. ResearchGate.

- https://www.researchgate.net/publication/319367788_SWOT_Analysis_A_Theoretical_Review
17. Inglis T. *Global Ireland: Same Difference*. *Routledge & CRC Press*. URL: <https://www.routledge.com/Global-Ireland-Same-Difference/Inglis/p/book/9780415944236?srsId=AfmBOoqmddyOnUm2uIU9Wt8uoDu5wJwMOxuXteH0f7DO37-YLEocrJc4> (date of access: 22.05.2025).
 18. Jorgensen M. W., Phillips L. J., Phillips L. J. *Discourse Analysis As Theory and Method*. SAGE Publications, Incorporated, 2002.
 19. Kulyk, Volodymyr. "Language Attitudes in Independent Ukraine: Differentiation and Evolution." *Harvard Ukrainian Studies*, vol. 35, no. 1/4, 2017, pp. 265–92. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/44983544>. Accessed 22 May 2025.
 20. Lewicki M., Mandes S. *Changing Frameworks of National Identity in Post-communist Poland. Religion and National Identities in an Enlarged Europe*. London, 2015. P. 39–67. URL: https://doi.org/10.1057/9780230390775_3 (date of access: 22.05.2025).
 21. McCombes, S. (2023, November 20). What Is a Case Study? | Definition, Examples & Methods. Scribbr. Retrieved May 21, 2025, from <https://www.scribbr.com/methodology/case-study/>
 22. Moreno, L., et al. (2022). "National and European Identity in Spain: Twenty Years of European Integration". *Journal of European Integration*, 44(2), 215-234.
 23. Núñez Seixas, X. M. (2018). *Suspiros de España: El nacionalismo español 1808-2018*. Crítica.
 24. O'Donnell R. IRELAND'S ECONOMIC TRANSFORMATION Industrial Policy, European Integration and Social Partnership. *Europea union studies*. 1998. No.2.
 25. Petricusic, A. (2008). Nation-Building in Croatia and the Treatment of Minorities: Rights and Wrongs. *L'Europe en Formation*, 349 - 350(3), 135-145. <https://doi.org/10.3917/eufor.349.0135>.
 26. Pierre, N. (Ред.). (1997). *Les lieux de mémoire*. Gallimard.
 27. Presidential Popularity from Truman to Johnson1 | *American Political Science Review* | Cambridge Core. *Cambridge Core*. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/abs/presidential-popularity-from-truman-to-johnson1/FBA184821B05C29F50256634B50440A8> (date of access: 22.05.2025).
 28. Project MUSE - Catching Up with the Leaders: The Irish Hare. *Project MUSE*. URL: <https://muse.jhu.edu/article/10363> (date of access: 22.05.2025).
 29. Renan E. *Qu'est-ce Qu'une Nation*. Academic Press Leiden, 1994. 33 p.

30. Smith A. D. National identity. Reno, Nev. 226 p.
31. Spotlight on Poland: Negative Views of Russia Surge, but Ratings for U.S., NATO, EU Improve. *Pew Research Center*. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2022/06/22/spotlight-on-poland-negative-views-of-russia-surge-but-ratings-for-u-s-nato-eu-improve/> (date of access: 22.05.2025).
32. Torreblanca, J. I. (2021). La fragmentación del poder europeo y la identidad española. Taurus.
33. Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000369>
34. Wittgenstein L. Tractatus Logico-Philosophicus. *Nordic Wittgenstein Review*. 2023. URL: <https://doi.org/10.15845/nwr.v11.3677> (date of access: 22.05.2025).
35. Yin R. Case study research: Design and methods. / Robert Yin., 2003.
36. Андерсен Б. Уявлені спільноти Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Бенедикт Андерсен. – Київ: Критика, 2001.
37. Битва за Донецький аеропорт: хроніка подвигу, цифри, факти, значення та уроки. *АрміяInform* – Інформаційне агентство *АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/01/20/bytva-za-doneczkyj-aeroport-hronika-podvygu-czyfry-fakty-znachennya-ta-uroky/> (дата звернення: 22.05.2025).
38. ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТИ В ЄС – National Erasmus+ Office in Ukraine. *National Erasmus+ Office in Ukraine*. URL: <https://erasmusplus.org.ua/news/vijna-rosiyi-proty-ukrayiny-ukrayinski-studenty-v-yes/> (дата звернення: 22.05.2025).
39. Віртуальний музей російської агресії. *Віртуальний музей російської агресії*. URL: <https://rusaggression.gov.ua/ua/home.html> (дата звернення: 22.05.2025).
40. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2019. Випуск 24, с. 25-31 *Visnik of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 24, p. 25-31*
41. ГО «Детектор медіа». Індекс медіаграмотності українців 2020–2024 (п'ята хвиля). *detector.media*. URL: <https://detector.media/infospace/article/240621/2025-05-06-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-za-2024-rik/> (дата звернення: 22.05.2025).
42. День Гідності і Свободи: чи здобули українці те, за що боролися під час двох революцій: <https://dyvys.info/2019/11/21/den-gidnosti-i-svobody-chy-zdobuly-ukrayintsi-te-za-shho-borolysya-pid-chas-dvo h-revolyuutsij/>. (дата звернення: 21.05.2025)

43. ДетекторМедіа. Індекс сталості організацій громадянського суспільства в Україні зростає – дослідження. *cs.detector.media*. URL: <https://cs.detector.media/infospace/texts/182667/2020-11-20-indeks-stalosti-organizatsiy-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukraini-zrostaie-doslidzhennya/> (дата звернення: 22.05.2025).
44. ДетекторМедіа. Україна покращила показник сталості організацій громадянського суспільства. *cs.detector.media*. URL: <https://cs.detector.media/law-and-money/texts/185703/2023-10-26-ukraina-pokrashchyla-pokaznyk-stalosti-organizatsiy-gromadyanskogo-suspilstva/> (дата звернення: 22.05.2025).
45. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r/> (дата звернення: 22.05.2025).
46. Індекс сталості розвитку організацій громадянського суспільства 2013 | Громадський Простір. *Громадський Простір | Усе для третього сектору в одному порталі*. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=indeks-stalosti-rozvytku-orhanizatsij-hromadyanskoho-suspilstva-2013> (дата звернення: 22.05.2025).
47. КМІС. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ результати соціологічного опитування дорослих жителів України. *КМІС*. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/news/20230320_d2/UCBI_History2023_rpt_UA_fin.pdf (дата звернення: 22.05.2025).
48. Куницький О. За кордоном перебуває близько 7,7 мільйона українців - МЗС – DW – 04.12.2024. *dw.com*. URL: <https://www.dw.com/uk/za-kordonom-perebuvaе-blizko-77-miljona-ukrainciv-mzs/a-70957982> (дата звернення: 22.05.2025).
49. "Локальна пам'ять": заходи з вшанування Героїв Небесної Сотні та інші новини з регіонів: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/lokalna-pamyat-zahody-z-vshanuvannya-geroiv-nebesnoyi-sotni-ta-inshi-novyny-z-regioniv>.
50. Майже 400 тисяч українських учнів перебувають за кордоном – МОН » Профспілка працівників освіти і науки України. *Профспілка працівників освіти і науки України*. URL: <https://pon.org.ua/novyny/10674-maizhe-400-tysiach-ukrainskykh-uchniv-perebuvaut-za-kordonom-mon.html> (дата звернення: 22.05.2025).

51. Медіаспоживання українців: другий рік повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. *ОПОРА - Громадянська мережа - вибори в Україні - Election in Ukraine*. URL: https://www.oporaua.org/polit_ad/mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-drugii-rik-povnomasshtabnoyi-viini-24796 (дата звернення: 22.05.2025).
52. Нариси історії української революції 1917–1921 років / Ред. кол.: В.А.Смолій (голова), Г.В.Боряк, В.Ф. Верстюк, С.В.Кульчицький, В.М.Литвин, Р.Я.Піріг, О.П.Реєнт, О.С.Рубльов, В.Ф.Солдатенко, Ю.І.Терещенко. НАН України. Інститут історії України. – К.: НВП "Видавництво "Наукова думка" НАН України", 2011. – Кн. 1. – 390 с.
53. Національна ідентичність у кризові часи: що показала війна. Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва, 2022. <https://dif.org.ua/article/natsionalna-identychnist-u-kryzovi-chasy-shcho-pokazala-viyna>
54. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас / Хосе Ортега-і-Гассет. – Нью-Йорк: Видання організації оборони чотирьох сводів України, 1965.
55. Підтримка громадянами вступу України до Європейського Союзу та НАТО. Ставлення до іноземних держав. Ставлення до мирних переговорів (вересень 2024р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pidtrymka-gromadiana-my-vstupu-ukrainy-do-yevropeiskogo-soiuzu-ta-nato-stavlennia-do-inozemnykh-derzhav-stavlennia-do-myrynykh-peregovoriv-veresen-2024r> (дата звернення: 22.05.2025).
56. ПОЛОЖЕННЯ про Український інститут національної пам'яті: <https://uinp.gov.ua/pro-instytut/pravovi-zasady-diyalnosti>. (дата звернення 28.04.2021)
57. Прес-релізи та звіти - Динаміка довіри Президенту В. Зеленському в 2019-2025 роках та ставлення до проведення виборів. *Домашня сторінка КМІС*. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1529&page=1> (дата звернення: 22.05.2025).
58. Прес-релізи та звіти - Ставлення до викладання російської мови в українськомовних школах: результати телефонного опитування, проведеного 14-22 лютого 2023 року. *Домашня сторінка КМІС*. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1202&page=1> (дата звернення: 22.05.2025).
59. Прес-релізи та звіти - Ставлення українців до Росії і росіян. *Домашня сторінка КМІС*. URL:

- <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1446&page=1> (дата звернення: 22.05.2025).
60. П'яте загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (18 березня 2022). *Захищена сторінка.* URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatyu_obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usl_oviyah_voynu_18_marta_2022.html (дата звернення: 22.05.2025).
61. РБК-Україна. Більше 80% українців вважають себе патріотами. *РБК-Україна.* URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/80-ukraintsev-schitayut-sebya-patriotami-1566383825.html> (дата звернення: 22.05.2025).
62. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17-18 серпня 2022). *Захищена сторінка.* URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_d_entichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnua_2022.html (дата звернення: 22.05.2025).
63. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023–2024 роках : аналіт. доп. / [Каплан Ю., Скворцова В., Валевський О. та ін.] ; за ред. В. Потапенка, Ю. Каплан, Ю. Тищенко, В. Токмана. – Київ : НІСД, 2024. – 47 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.15>
64. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019-2021 роках. *Слово і Діло.* URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-u-krayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax> (дата звернення: 22.05.2025).
65. Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. *Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва.* URL: <https://dif.org.ua/article/ukraina-edina-natsionalna-nalezhnist-identichnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opituvannya> (дата звернення: 22.05.2025).
66. УКРАЇНА ОЧІКУЄ НА ЗМІНУ ЗАКОНУ ПРО ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ПОЛЬЩІ:<http://www.memory.gov.ua/news/ukraina-ochikue-na-zminuzakonu-pro-institut-natsionalnoi-pamyati-polshchi>
67. Україна після Євромайдану: досягнення та виклики /Ред. М. Яковлев, О. Гарань. – Київ: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2015. с.15
68. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д.

- філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с
69. Центр Разумкова. Журнал “Національна безпека і оборона” №3-4(161-162) 2016 рік: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf
70. Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). *Соціологічна група Рейтинг*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html (дата звернення: 22.05.2025).
71. Що треба знати про війну з Росією: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/viatrovych/5c77ed7f557c8/>. (дата звернення 21.05.2025)
72. Як росія підриває Україну зсередини. Центр Протидії Дезинформації. 08.10.2023. URL: <https://cpd.gov.ua/main/yak-rosiya-pidryvaye-ukrayinu-zseredynu/>.
73. Ярослав Грицак. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. [Навч. посібник]. – Київ: Генеза, 1996. – 360 с.
74. 86% українців вважають себе патріотами своєї країни - Соціологічна група "Рейтинг". *Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. URL: <https://dif.org.ua/article/86-ukraintsiv-vvazhayut-sebe-patriotami-svoei-kraini-sotsiologichna-grupa-reyting> (дата звернення: 22.05.2025).104

Анотація магістерської роботи

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Колодяжний Владислав Вікторович

2025 рік ; Факультет соціальних наук і соціальних технологій

Науковий керівник - кандидат філософських наук, доцент кафедри політології Голіченко Т.С.

Рецензент - кандидат філософських наук, доцент кафедри політології Голіченко Т.С.

Захищена “ ____ ” _____ 202_ р.

Зміст роботи

Перший розділ магістерської роботи присвячено теоретико-методологічним засадам дослідження. Розглядається теорія національної ідентичності. Висвітлюється конструктивістський підхід до визначення національної ідентичності, визначаються його ключові особливості та характеристики. У останньому підрозділі першого розділу визначаються та обґрунтовуються методи дослідження.

У другому розділі увага приділяється чинникам, факторам та подіям, які мають потенційно потужний вплив на формування національної ідентичності в Україні. У першому підрозділі другого розділу обґрунтовується роль націоналізму, у якості фактора, який напряму визначає та ініціює процес формування національної ідентичності. У другому підрозділі другого розділу розглядаються зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на національну ідентичність. У третьому підрозділі другого розділу розглядається роль повномасштабного вторгнення, як сутевого чинника, який повпливав на формування ідентичності в Україні.

У третьому розділі дипломної роботи розглядається перспективи розвитку української національної ідентичності в перспективі інтеграції до ЄС та НАТО. Схарактеризовано поточний стан ідентичності, її історичний контекст формування. За допомогою кейс-стаді проаналізовано досвід інших країн (Іспанія, Польща, Хорватія, Ірландія) під час євроатлантичних інтеграційних процесів. Проведено SWOT-аналіз та оцінено перспективи та шляхи розвитку ідентичності в Україні в майбутніх умовах інтеграції до ЄС та НАТО.